

2017-2029
KOMMUNEDELPLAN
for kulturminner, kulturmiljøer
og kulturlandskap

Foto: Fehuset Reklame.

Moss kommune

Vedtatt i Moss bystyre 11 des. 2017

Forord

Kulturminner er med på å knytte oss til stedet vi bor og styrker både stolthet og tilhørighet. Samtidig kan vi lære om fortidens generasjoner og hvordan de levde gjennom kulturminnene.

Kulturminnene representerer en unik verdi. Materielle kulturminner er uerstattelige og selv om de kan kopieres, kan de ikke erstattes om de blir borte. Vi bør ha en bevissthet om hva vi ønsker å ta vare på for fremtiden slik at verdifulle kulturminner ikke forsvinner.

Kommunedelplan kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap 2017-2029 legger føringer for hva vi skal bevare i Moss. Planen bygger på tidligere planer, først og fremst Kommunedelplan kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap 2009-2021.

Gjennom en bevisst holdning til hva vi skal ta vare på, kan vi ta vare på Moss sin egenart og legge til rette for at mossesamfunnet kan utvikle seg videre på bakgrunn av sine historiske røtter.

Kulturminnene som er omtalt i planen, er med på å supplere tidligere bevarte kulturminner og vil til sammen gjenspeile viktige trekk i vår felles historie.

I handlingsprogrammet ønsker vi å gjenspeile et bredere og mer helhetlig kulturminnevern. Det innebærer større vekt på tilgjengelighet, formidling og verdiskapning knyttet til kulturminner. Vi ønsker å styrke samarbeidet med lokalsamfunnet, eierne og frivilligheten.

Denne planen er utarbeidet parallelt med kulturminneplan i Rygge kommune og de to planene kan integreres i en felles plan for nye Moss kommune i 2020.

Vi håper at planen vil bli et godt redskap i arbeidet for å ta vare på og bruke kulturarven vår.

Moss 8. februar 2018

Hanne Tollerud
Ordfører

Innhold

KAP 1. INNLEDNING.....	4	KAP 8. VIRKEMIDLER I KULTURMINNEVERNET.....	48
Innledning og mål.....	4	Støtteordninger.....	49
Bakgrunn og formål.....	5	Riksantikvaren.....	49
Andre planer.....	6	Fylkeskommunen.....	49
Kommuneplan for Moss 2011-2023.....	6	Kulturminnefondet.....	49
Sentrumsplan for Moss 2015-2026.....	6	Private legater, fond og stiftelser.....	49
Nasjonale føringer.....	6	EU-midler.....	49
Planprosess og avgrensing.....	6	Landbrukseiendommer.....	49
KAP 2. AREALPRESS.....	8	Kulturlandskap.....	49
Fortetting.....	8	Kommunale ordninger.....	49
Transformasjon.....	9	Informasjon og formidling.....	50
Påbygg og fasadeoppussing.....	9	Kulturminnekart.....	50
KAP 3. ANSVARSDELING I KULTURMINNEVERNET.....	10	Merking av fornminner.....	50
Lovverk.....	11	Den kulturelle skolesekken.....	50
Lov om kulturminner.....	11	Lag og foreninger.....	51
Lov om planlegging og byggesaksbehandling.....	11	Kulturminnedagene og byjubileum.....	51
Verneverdi og vernekriterier.....	11	Østfoldmuseene.....	51
KAP 4. BESTEMMELSER.....	12	Moss bibliotek.....	51
Vernekategorier som er brukt i planen.....	12	KAP 9. STRATEGIER OG HANDLINGSPLAN.....	53
Bestemmelser.....	13	Handlingsplan for perioden 2017 - 2021.....	54
Kart.....	16	VEDLEGG 1.....	56
KAP 5. MOSS – HISTORISK UTVIKLING.....	18	Sentrale begrep/uttrykk i kulturminnevernet.....	56
Moss - historisk utvikling.....	20	VEDLEGG 2.....	58
Kart Moss 1917.....	20	Verdivurdering av kulturminner.....	58
KAP 6. KULTURLANDSKAP.....	22	VEDLEGG 3.....	60
Fornminner i Moss.....	23	Fredede bygninger i Moss.....	60
Jeløy, Mosseskogen og Mossemarka.....	23	Bygninger og anlegg i Moss regulert til spesialområder for bevaring/hensynsone H570 kulturmiljø.....	60
Mosseskogen.....	24	Kulturlandskap som er fredet etter andre lovverk.....	61
Midtre Jeløy.....	24	Statlige friluftsområder.....	61
Mossemarka.....	25	VEDLEGG 4.....	62
Maritime kulturminner.....	25	Lovverket.....	62
Jordbrukslandskapet.....	25	Kulturminneloven.....	62
Lystgårdene på Jeløy.....	26	Plan- og bygningsloven.....	62
KAP 7. NYERE TIDS KULTURMINNER.....	28	Naturmangfoldloven.....	64
Tekniske og industrielle kulturminner.....	29	Miljøinformasjonsloven.....	64
Samferdsel og infrastruktur.....	31	Jordloven.....	65
Offentlige institusjoner, kultur- og idrettsbygg.....	34	Andre styringsdokument.....	65
By- og forretningsgårder i Moss sentrum.....	36	VEDLEGG 5.....	66
Boligområder.....	38	Registre over kulturminner.....	66
Bjerget.....	39	VEDLEGG 6.....	67
Klommestensåsen.....	39	Kart over kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som planen omhandler.....	67
Klostergata.....	39		
Krabben.....	39		
Krigs- og forsvarsminner.....	42		
Andre kulturminner.....	45		

Innledning og mål

Å ta vare på kulturarven er en investering for fremtiden. Kulturminnene forteller om levd liv gjennom tidene, er kilder til vår felles historie og skaper tilhørighet i små og større fellesskap. Kulturminnevern kan legge grunnlag for næringsutvikling, turisme og vekst. Kulturminner er ikke en fornybar ressurs og skal forvaltes som en del av en bærekraftig utvikling.

Det gjeldende nasjonale mål for kulturminneforvaltningen er at mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på som bruksressurser og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskapning. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv.

I dette ligger forståelsen av at vi ikke kan ta vare på alt, men at vi må velge. Det er viktig at både fortid, nåtid og framtid ses samlet slik

at utformingen av våre fysiske omgivelser tar inn alle disse aspektene. Det betyr at vi må klare å kombinere samfunnsutvikling og god kulturminneforvaltning.

Kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Moss kommune skal gi et grunnlag for dette arbeidet. Denne planen bygger på «Kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap 2009-2021» som ble vedtatt i bystyret i februar 2010.

*Nyquistgården og Kjellerødgården.
Foto: Jan Egil Woll.*

Mål for kulturminneplanen videreføres:

Kulturarven i Moss skal forvaltes slik at den sikrer en bærekraftig utvikling og verner kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap som dokumentasjon av fortiden og en ressurs for fremtiden.

1. Kartlegge verdifulle kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Moss kommune.
2. Fremme tiltak til å sikre og forvalte et representativt kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Moss kommune.
3. Øke bevisstheten om kulturminnene, kulturmiljøene og kulturlandskapet gjennom formidling og informasjon.

Bakgrunn og formål

Formålet med planen er å styrke kommunens kunnskapsgrunnlag i forhold til kulturminner og sikre en effektiv, langsiktig og forutsigbar forvaltning av kulturminner i Moss kommune. Planen skal fungere som kommunens styringsverktøy i all planlegging og saksbehandling som berører kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap.

Kulturminneplanen handler først og fremst om nyere tids kulturminner (etter år 1537) som er kommunens ansvar. Planen skal gi rammer og retningslinjer for bevaring av kulturminner, kulturmiljøer, kulturlandskap gjennom virkemidler i plan- og bygningsloven, slik at Moss også i fremtiden kan oppleves med historisk dybde.

Planen omfatter ikke fornminner og vedtaksfredete kulturminnene som blir forvaltet av Riksantikvaren og Fylkeskonservator. Planen omhandler faste kulturminner og kulturmiljøer. Immaterielle kulturminner og gjenstander er ikke tatt med i planen da dette ansvaret ligger til museene. I vedlegg 1 ligger en oversikt over sentrale begrep og uttrykk innenfor kulturminneforvaltningen.

Kulturminneplanen skal brukes som et av grunnlagsdokumentene ved utarbeidelse av kommuneplan, kommunedelplaner og reguleringsplaner i tillegg til byggesaksbehandling for enkeltbygg.

Andre planer:

I Moss kommunes planstrategi for 2012-2015 er det vedtatt at kulturminneplanen skal rulles med oppstart i 2015. Kulturminneplanen bygger på vedtatte planer og føringer fra nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. I kommuneplan for Moss 2011-2023 og Sentrumsplan 2015-2027 er det vedtatt strategier for bevaring av kulturminner.

Østfold fylkeskommune har i sine plandokumenter lagt føringer for kulturminneplaner i kommunene. I fylkesplanen, «Østfold mot 2050», oppfordres kommunene til å utarbeide en kulturminneplan med verneverdivurdering av bygningsmiljøer i byer og tettsteder.

Fossen. Foto: Renate Holtet.

Kommuneplan for Moss 2011-2023:

Strategi:

Vern av jordbruksarealer, natur- og kulturlandskap ved å sette langsiktige grenser for tettstedsområdene, og ved å fortette og transformere fremfor å ta i bruk dyrket mark eller urørt natur. Fortetting skal ikke redusere eksisterende steds kvaliteter, herunder kulturmiljøer, verdifull grønnstruktur, leke- og oppholds arealer med mer.

Sentrumsplan for Moss kommune 2015-2026:

Strategier for kulturminner og kulturmiljøer:

-Kulturminner og kulturmiljøer skal bevares for å opprettholde stedsidentitet og lokal tilhørighet.

-Byens historie skal være lesbar i utvikling av nye sentrumsområder.

-Helhetlige kulturmiljøer bevares gjennom åtte hensynssoner i Moss sentrum: Verket, Mosseelva og Møllebyen, Storgata/Tollboden/Kanalen, Vincents Buddes plass/Øvre torg, Kirketorget/Rådhusparken, Thorneløka, Moss jernbanestasjon med jernbanetrasé.

Ved behandling av Sentrumsplan for Moss kommune 15. juni 2015 vedtok Moss bystyre: *Bystyret tar ikke standpunkt til hvilke adresser/bygg som skal vernes, men ber om at dette overføres til behandlingen av revisjonen av kommuneplan for kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap 2009 - 2021.*

Hovedmålet i Fylkesdelplan for kulturminner i Østfold 2011-2022 er samtidig et delmål for kulturminnevernet i fylkesplanen:

Hensynet til kulturminner og kulturmiljøer, med deres egenart og variasjon, vektlegges i samfunnsplanleggingen. Kulturminner og kulturmiljøer vernes, både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Nasjonal kulturminnepolitikk iverksettes på regionalt nivå og det legges til rette for at mangfoldet av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap skal stå sentralt i utviklingen av så vel fylket som for levende lokalsamfunn.

Nasjonale føringer

Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005) «Leve med kulturminner», Stortingsmelding nr. 35 (2012–2013) «Framtid med fotfeste». Riksantikvaren har gjennom satsingen

«Kunnskapsløftet» og «Kulturminner i kommunene» satt fokus på kommunenes rolle som kulturminneforvalter og planleggings- og reguleringsmyndighet. Henvendelse fra Miljøvernminister og Riksantikvar til alle landets kommuner med oppfordring om at minner fra 2. verdenskrig skal gis ekstra fokus ved registrering, dokumentasjon og bevaring i 2015.

Planprosess og avgrensning

Planarbeidet startet med vedtatt planprogram i Skole- oppvekst og kulturutvalget i august 2015. Arbeidsgruppen har bestått av representanter fra Fylkeskonservator, Moss by- og industrimuseum, Byarkitekten, Arealplanlegger og Byantikvar. Byantikvaren har skrevet planen.

Referansegruppen har bestått av representanter fra Moss historielag, Torderød gårds Venner, Moss og Omegn Tenkepark, Mossefossens Venner og Kambo Vel. Det ble avholdt et åpent møte ved oppstart av planarbeidet. I tillegg har enkeltpersoner bidratt med faktakunnskap og informasjon underveis i planarbeidet.

Arbeidet med planen har i stor grad vært å samle og verddivurdere innspill som ligger i planer og registre, i tillegg til de som har kommet i løpet av prosessen. Lokalhistorisk utvikling og begivenheter som har betydning for utviklingen av Moss er prioritert i planen. I vedlegg 5 ligger en oversikt over alle kulturminneregistre med nettadresser.

Elefantapoteket. Foto: Renate Holtet.

Rådhusparken. Foto: Fehuset Reklame.

Registrering av kulturminner

Det har kommet en rekke innspill til planarbeidet. Det har vært viktig å gå bredt ut for å få et best mulig grunnlaget for vurderingene. Disse innspillene vil bli tatt vare på til senere arbeid, selv om ikke alt har fått plass i planen. I tillegg finnes det offentlige registre og tidligere planer som er benyttet som kilde:

- Kulturminner som er fredet (Askeladden), automatisk og etter vedtak av Riksantikvaren
- Kulturminner som er regulert med formål bevaring.
- Sefrak-register
- Kulturminnekart.no
- Museums- og kulturminnevernplan, vedtatt i 2000 og Bevaringsplanen fra 1979,
- Kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Moss kommune 2009-2021.
- Innspill fra lokale foreninger, enkeltpersoner og grunneiere
- Kart- og fotodokumentasjon

Arealpress

Mosseregionen er en del av stor-Oslo og i fylkesplan for Østfold legges det til rette for en årlig befolkningsvekst på 1%. Moss er i areal en av landets minste bykommuner og en av byene med størst ubebygd areal, over 70%. Det betyr at veksten må dekkes gjennom fortetting av allerede bebygd areal og/eller utbygging i nye områder.

Møllebyen, fortetting. Foto: Jan Egil Woll.

Ny vekst og utbygging skal ikke gå på bekostning av viktige kvaliteter i bo- og bymiljøet i Moss. Denne planen vil være grunnlag for å legge føringer for hvordan utbygging kan gjennomføres slik at Moss fremdeles kan bevare sin egenart og kvaliteter som småby slik det forutsettes i Kommuneplan for Moss 2011-2022.

For å gi plass til ny jernbane gjennom Moss, vil hele Nyquistbyen bli revet og en representativ del av bebyggelsen fra 1800-tallet gå

tapt. Dette medfører at det er enda viktigere å bevare historiske gater og miljøer i andre deler av sentrum.

Kulturlandskapet endrer seg i takt med strukturendringene i landbruket. Kulturlandskap gror igjen fordi det ikke blir benyttet som beitemark og tradisjonelle gårdstun forsvinner fordi landbruket har nye bygningsbehov. Gjengroing er også en trussel for arts mangfoldet.

Fortetting

De to siste tiårene har mye utbygging og vekst skjedd gjennom fortetting i bebygd areal. I bykjernen har ledige tomter og uutnyttet areal blitt bebygd og i boligområdene har tomter blitt fradelt til nybygg, slik at det har skjedd en fortetting. Fremover blir denne muligheten bli mindre og fortetting vil måtte skje ved å bygge i høyden.

Fortetting vil legge press på verdifulle kulturmiljøer og derfor bør enkelte større områder bevares i sin opprinnelige form. Forrige kulturminneplan valgte ut flere boligområder som ble avsatt til bevaringsformål for å sikre den kulturhistoriske egenarten i byen. Bevaring av hele områder vil også ivareta arealene mellom bygningene og sikre at fortetting og utvikling ikke går utover behov for friområder, sosiale møteplasser, gode trafikkforhold med mer. Dette videreføres i planen.

Transformasjon

Et annet virkemiddel for å bevare kulturhistoriske verdier, er å skape ny aktivitet i

gamle bygninger og miljøer. Det henvises til Riksantikvarens og Miljøverndepartementets program "Verdiskaping på kulturminneområdet". Programmet oppfordrer til at kulturminner og kulturmiljøer blir tatt i bruk som ressurser i utviklingen av levende lokalsamfunn og som grunnlag for ny næringsvirksomhet. Møllebyen er et godt eksempel på dette.

Påbygg og fasadeoppussing

Det foregår omfattende påbygg og fasadeoppussing av bolighus uten hensyn til byg-

ningens opprinnelige stil eller tilpasning til omkringliggende bygninger. Dette bryter med det helhetlige bygningsmiljøet. Det er behov for kunnskap og veiledning om vedlikehold og oppgradering av boliger.

Tap av kulturminner kan også skyldes liten kunnskap om kulturminnenes verdi hos eiere, innbyggere, politikere og forvaltere. Nye tekniske krav som f.eks universell utforming eller energiklasser, krever at man finner tilpassede løsninger i bevaringsverdige bygninger og anlegg.

Flyfoto over Moss før Peterson fabrikker ble nedlagt.
Foto: Moss kommune.

Ansvarsdeling i kulturminnevernet

Torderød gård hovedbygning. Foto: Jan Egil Woll.

Myndighet og forvaltningsansvar i kulturminnevernet er fordelt mellom staten, fylkeskommunen, Sametinget og kommunene. Riksantikvaren er utøvende faginstans for Klima- og miljødepartementet, mens Fylkeskommunen/Sametinget, som regionalt forvaltningsorgan, har fått delegert myndighet gjennom Riksantikvaren.

Klima- og miljødepartementet er kulturminneforvaltningens øverste organ med hovedansvar for utforming og oppfølging av nasjonal kulturminnepolitikk. Departementet tar de endelige avgjørelsene i plansaker ved innsigelse og har myndighet etter kulturminneloven til å innkalle eller gjøre påkrevde en-

dringer i kommuneplaners arealdel i tilfeller der nasjonale kulturminneinteresser er satt til side.

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning under Klima- og miljødepartementet med ansvar for gjennomføring av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren kan fremme innsigelse ved trussel mot kulturminner av nasjonal interesse. Regional kulturminneforvaltning varsler Riksantikvaren og kommer eventuelt med innsigelse dersom et planforslag truer nasjonale kulturminneinteresse.

Østfold Fylkeskommune ved Fylkeskonserva-

tor er regionalt kulturminneforvaltningsorgan for Moss kommune med delegert myndighet etter kulturminneloven. De har forvaltningsmyndighet for de automatisk fredede kulturminnene, mens Riksantikvaren har det overordnede ansvaret. Fylkeskommunen veileder i kommunenes planprosesser, gjennom faglig rådgivning og formidling av nasjonale og regionale mål og retningslinjer.

Kommunen er planmyndighet og har i utgangspunktet bestemmelsesrett over egne arealer. Kommunen har ansvar for at bevaring av kulturminner og kulturmiljøer inngår i arealplanleggingen på en slik måte at nasjonale, regionale og lokale kulturminneinteresser

ivaretas. Plan- og bygningsloven er et sterkt virkemiddel som kommunen kan bruke til å regulere arealer hvor kulturminner og kulturmiljøer inngår med bestemmelser om vern. Soner som reguleres til bevaring markeres i arealplaner.

Interesseorganisasjoner og lokale historielag ivaretar kulturminneinteresser på vegne av allmennheten. De kan bidra med kunnskap, innspill, formidling vedrørende kulturminner og kulturmiljøer i kommunenes planprosesser, delta i høringer og fremme egne planforslag eller påklage reguleringsplanvedtak og vedtak i byggesaker.

Lovverk

Det er i hovedsak to lover som gir beskyttelse av kulturminner: Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven. Kulturminneloven som særlov gjelder foran Plan- og bygningsloven.

Lov om kulturminner

Lov om kulturminner av 1978 (Kulturminneloven) omfatter kulturminner av nasjonal interesse. Loven definerer hvilke kulturminner som er automatisk fredede, fastslår regler for fredning etter enkeltvedtak, og regulerer eiendomsrett til løse kulturminner. Automatisk fredede kulturminner omfatter alle kulturminner eldre enn 1537. Det samme gjelder

byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet, og kulturminner under vann eldre enn 100 år. Loven håndheves av Riksantikvaren og fylkeskommunen etter delegert myndighet.

Lov om planlegging og byggesaksbehandling

Lov om planlegging og byggesaksbehandling av 2008 (plan- og bygningsloven) er det viktigste kommunale virkemidlet for bevaring av kulturminner og kulturmiljøer. Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner (§1-1. Lovens formål). Loven regulerer byggetiltak og stiller kvalitetskrav til sikker saksbehandling og arealplanlegging, deriblant bevaring av historiske og kulturelle verdier. Kommunen kan sikre vern av kulturminner og kulturmiljøer gjennom regulering til hensynssoner med bestemmelser om vern i kommuneplaner og reguleringsplaner.

Flere detaljer og andre lover som kan være aktuelle, er beskrevet i vedlegg 4.

Verneverdi og vernekriterier

Kulturminner er ikke-fornybare ressurser. Det innebærer at det som ikke bevares, går

tapt for alltid. Prioriteringene vi gjør nå for hva som skal vernes og ikke, vil få følger for all fremtid. Verdien et kulturminne tillegges er ikke konstant. Hva som oppfattes som verneverdig kan variere fra person til person og endrer seg i takt med samfunnet for øvrig. Det er umulig å forutse hva som blir regnet som verneverdig i fremtiden. Allikevel er det nettopp det vi forsøker å gjøre i denne planen. Derfor er det viktig å bevare et bredt mangfold av kulturminner, samtidig som kulturminnevernet tilpasses de endrings- og utviklingsbehovene som til enhver tid oppstår.

Som grunnlag for vurderingen av kulturminners verdi er det utarbeidet et sett med verneverdier og vesentlige egenskaper. De tre kategoriene verneverdi er:

- KUNNSKAPSVERDI
- OPPLEVELSESVERDI
- BRUKSVERDI

Begrunnelsen for vern av et kulturminne er basert på faglig skjønn med støtte i vernekriteriene.

I vedlegg 2 er Riksantikvarens vernekriterier beskrevet.

Hva er et kulturminne?

Et kulturminne

- representerer faser med særlig betydning for historien
- er knyttet til virksomheter med særlig betydning for historien
- er knyttet til hendelser, begivenheter eller personer med særlig betydning for historien
- er av særlig betydning for en eller flere etniske grupper (samene som urfolk, nasjonale minoriteter eller andre etniske grupper)
- har særlig arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi
- har særlig betydning som kilde til historien der det finnes få eller ingen skriftlige kilder
- har særlig betydning som ressurs for lokal utvikling og verdiskaping

Retningslinjer og kart

For å bevare kulturminnene og kulturmiljøene samtidig som man skaper forutsigbarhet for eiere, er det viktig med klare rammer. Det foreslås å knytte retningslinjer/bestemmelser opp mot et kulturminnekart som følger Kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap 2017-2029 i Moss kommune.

Værlegata nord. Foto: Jan Egil Woll.

Kulturminnekartet omfatter verneverdige kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap i Moss kommune.

F Fredet

Kulturminner og kulturmiljøer som er automatisk fredet eller vedtaksfredet av Riksantikvaren.

R Regulert til bevaring

Kulturminner og kulturmiljøer som er regulert til bevaring gjennom tidligere reguleringsplaner.

1 Bevaringsverdig på nasjonalt nivå

Kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som ligger innenfor områder som er vurdert til å være av nasjonal interesse av Riksantikvaren (NB!registeret, KULA og Søndre Jeløy landskapsvernområde). Disse skal reguleres til hensynsone bevaring av kulturmiljø H570 etter lov om planlegging og byggesaksbehandling § 11.8 (kommuneplan) eller 12.6 (reguleringsplan). De som allerede er regulert for bevaring, går reguleringsplanen foran kommuneplanen.

2 Bevaringsverdig på regionalt/lokalt nivå

Kulturminner, kulturmiljøer og landskap av høy lokal verneverdi skal bevares og vurderes regulert til hensynsone bevaring av kulturmiljø H570 ved ny reguleringsplan og/eller hensynsone H570 bevaring av kulturmiljø i kommuneplanen.

Forslag til generelle bestemmelser til kommuneplanen (jfr plbl § 11-9 pkt 7). Retningslinjer til kommunedelplan kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap 2017-2029.

De fleste større tiltak som berører kulturminner er søknadspliktige. For tiltak som er fritatt for søknadsplikt § 20-5 forutsetter det at tiltaket er i samsvar med gjeldende planer, inkludert kommunedelplan kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap 2017-2029.

Ved all saksbehandling etter plan- og bygningsloven skal kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap med vedlegg legges til grunn. For å ta rede på om et tiltak berører registrerte kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap, sjekkes kommunens digitale kartsystem med oppdatert datasett fra Askeladden. Saksbehandler har ansvar for at nødvendig informasjon innhentes.

§ 1 Fredede kulturminner: Alle tiltak som berører automatisk fredede og vedtaksfredede kulturminner og kulturmiljøer, skal forelegges regional kulturvernmyndighet (jfr kulturminneloven). Byantikvaren skal varsles om saken.

§ 2 Automatisk fredede kulturminner inkludert kulturminner under vann: Dersom det under gravearbeider, nydyrking eller annen anleggsvirksomhet støtes på automatisk fredede kulturminner i tillegg til de som er registrert, skal arbeidet umiddelbart stanses og regional kulturvernmyndighet varsles. (jfr. Kulturminnelovens §8). Ved planlegging av nye tiltak plikter man å undersøke om tiltaket virker inn på automatisk fredede kulturminner (jfr Kulturminneloven §9).

§ 3 Områder regulert til bevaring: Alle søknadspliktige tiltak som berører områder regulert til bevaring etter plan og bygningsloven, skal behandles i tråd med reguleringsbestemmelsene i vedrørende plan og i samråd med regional kulturminneforvaltning. Byantikvaren skal varsles om saken.

Bestemmelser for hensynsone bevaring av kulturmiljø H570:

§ 4 Innenfor en hensynsone bevaring av kulturmiljø skal strøkets og bygningenes historiske preg bevares og videreføres og vedlikeholdes etter antikvariske prinsipper. Dette gjelder elementer som fasader, gater, veier, belegg, gjerder, skilt, støyskjermer og viktig vegetasjon. Landskapstrekk og anlegg som veifar, gjerder/steingjerder, alleer m.m. som er vesentlig for forståelsen av kulturmiljøet bevares. Tiltak innenfor kulturminnets nære omgivelser/sikringssone, må hensynta kulturminneverdiene. Søknad skal oversendes byantikvaren til uttalelse.

§ 5 Bygninger/bygningsdeler innenfor hensynsonen som ikke har verneverdi, kan vurderes revet. Ved søknad om rivning av bygninger innenfor et bevaringsverdig kulturmiljø skal fotodokumentasjon og forsvarlig oppmåling av bygningen eller anlegget foreligge. Dokumentasjonen skal godkjennes av kommunen før tillatelse kan gis. Søknad skal oversendes byantikvaren til uttalelse.

§ 6 Ved alle søknadspliktige tiltak innenfor områder eller på enkeltstående kulturminner i vernekategori 1, skal det hentes inn uttalelse fra regional kulturminnemyndighet. Dette gjelder også alle bygninger fra før 1850 (jfr. Kulturminnelovens §25). Byantikvaren skal varsles om saken. Ved alle søknadspliktige tiltak innenfor områder eller på enkeltstående kulturminner i vernekategori 2 skal det hentes inn uttalelse fra byantikvaren.

§ 7 Ved vedlikehold, reparasjon og utbedring av verneverdig bebyggelse innenfor vernekategori 1 og 2, skal eksteriør og konstruksjon bevares eller tilbakeføres. Opprinnelige fasadeelementer skal bevares i sin opprinnelige sammenheng. Ved nødvendig utskifting skal målestokk, materialvalg, utforming og farge opprettholdes. Tilbakeføring skal gjøres med grunnlag i historisk dokumentasjon.

§ 8 Bevaringsverdige kulturminner i vernekategori 1 og 2 skal ikke tillates revet eller vesentlig endret.

§ 9 Alle nye tiltak, innenfor et bevaringsverdig kulturmiljø og på eiendommer med kulturminner, som er avmerket som vernekategori 1 eller 2, skal gis en plassering og utforming som samsvarer med de eksisterende bygningenes og områdets historiske trekk. Dette kan være utforming, volum, materialbruk, fargesetting og plassering på tomten.

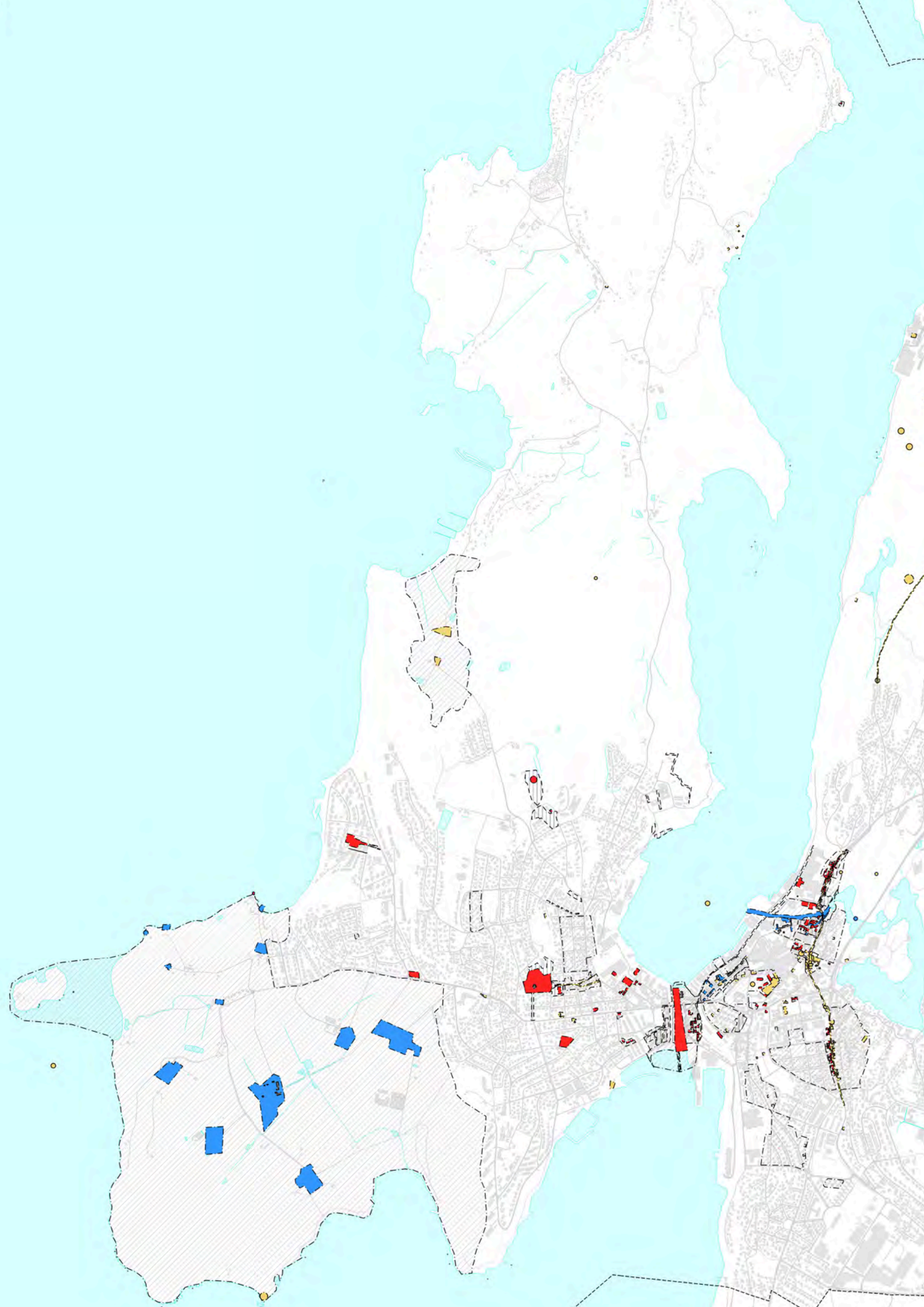
Spesifikt for vernekategori 1.

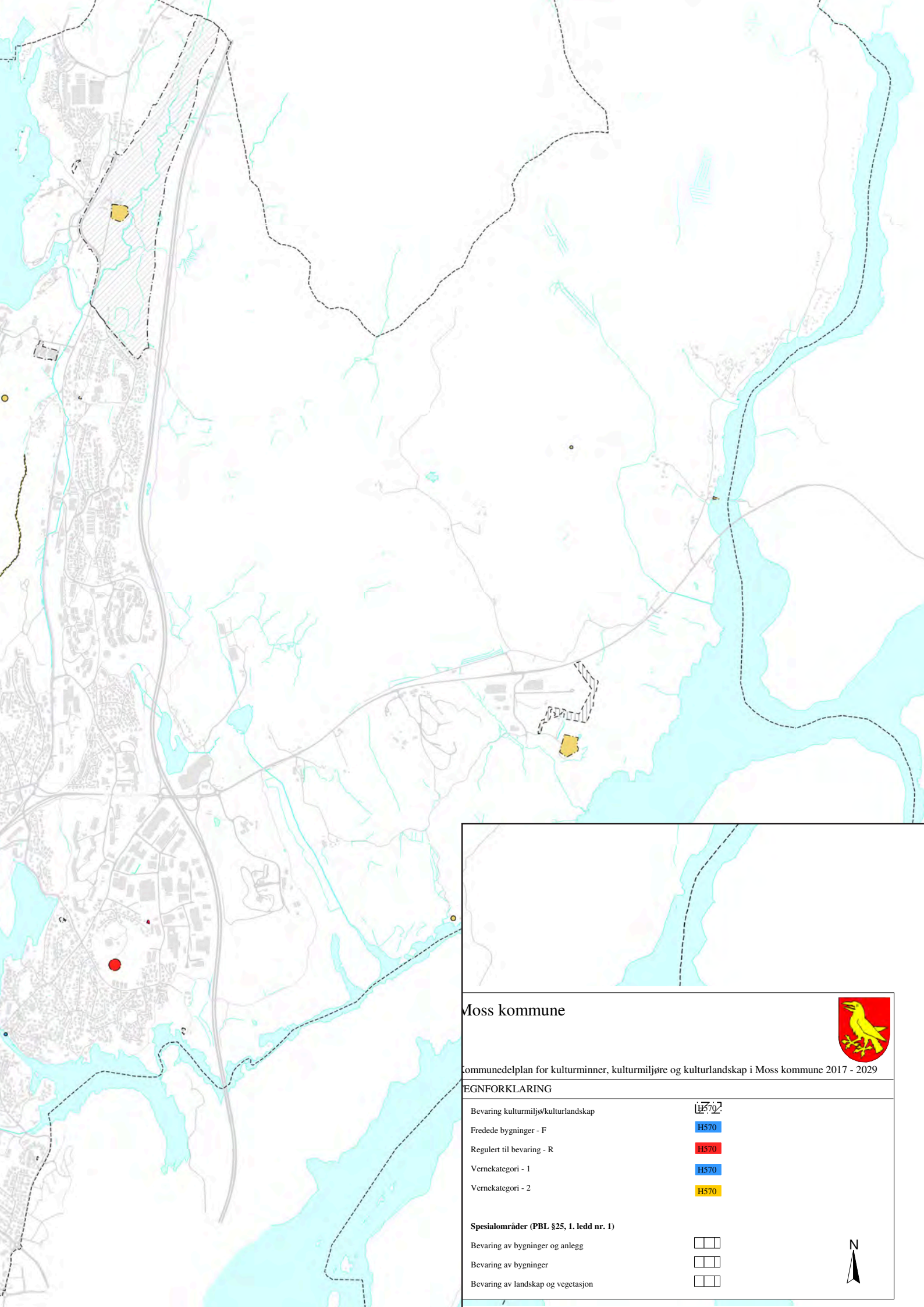
§ 10 Innenfor områder av vernekategori 1 skal hensynet til kulturmiljøet være førende for arealbruken. Bygningenes og kulturmiljøets historiske preg skal bevares og videreføres. Eventuelle tiltak skal underordnes det helhetlige kulturmiljøet. Dette gjelder bygningsvolumer, hageanlegg, alleer, steingjerder, gateløp og stier, tunstruktur samt spor etter industriell virksomhet. Dersom verneverdig bebyggelse innenfor et kulturmiljø får uopprettelige skader, skal det oppføres bebyggelse med samme dimensjoner, høyder og i harmoni med stedets særpreg og byggeskikk. Søndre Jeløy landskapsvernområde har i tillegg egne vernebestemmelser.

Spesifikt for vernekategori 2.

§ 11 Tilbygg på verneverdig bebyggelse tillates ikke uten byantikvarens tilrådning. På eiendommer med kulturminner av vernekategori 2 kan nybygg og tilbygg på ikke-verneverdig bebyggelse, tillates når de underordnes og tilpasses kulturminnet. Eventuelle innslag av moderne materialer og stiluttrykk skal harmonere med stedet historiske særpreg og tradisjonelle byggeskikk. Dersom verneverdig bebyggelse innenfor kulturmiljøet får uopprettelige skader, bør det oppføres godt tilpasset bebyggelse med samme dimensjoner og høyder etter en kulturminnefaglig vurdering.

Moss kommune

Kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap i Moss kommune 2017 - 2029

EGNFORKLARING

Bevaring kulturmiljø/kulturlandskap	
Fredede bygninger - F	
Regulert til bevaring - R	
Vernekategori - 1	
Vernekategori - 2	

Spesialområder (PBL §25, 1. ledd nr. 1)

Bevaring av bygninger og anlegg	
Bevaring av bygninger	
Bevaring av landskap og vegetasjon	

Moss – historisk utvikling

Grunnlaget for utvikling av bysamfunnet Moss var først og fremst utnyttelsesmulighetene av fossekraften og gode kommunikasjoner.

Moss var arnestedet for industrien i Østfold.

Fossen-1-5 postkort fra B. Kristiansens samling.

Fossekraften ble tidlig utnyttet til mølledrift og senere også sagbruk, og stedet hadde gode havnemuligheter, hovedvegforbindelsen mellom Oslo og København (Kongevegen), ferjeforbindelse over fjorden og Vansjøvassdraget. Mossefossen var trolig det første stedet i landet hvor oppgangssaga ble tatt i bruk i 1503.

Fra et "strandsted" med en liten tettbebyggelse i Værlesandområdet, ble Moss ladested på slutten av 1500-tallet med tollskriver, og

fikk i 1720 egen byfogd og bystatus.

Det første store industrianlegget var Moss Jernverk som ble anlagt i 1704. Verket var egen tettbebyggelse omkring Kongevegen med verkstedsbygninger, arbeiderboliger og egen skole, og lå utenfor bygrensen frem til utvidelsen i 1876. Hovedbygningen (nå Konventionsgården) stod ferdig i 1778.

Konventionsgården, hovedinngang.
Foto: Jan Egil Woll.

Konventionsgården var arena ved fredsforhandlingene mellom nordmenn og svensker sommeren 1814. Her ble Mossekonvensjonen fremforhandlet og undertegnet den 14. august av kong Christian Frederik.

Slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet var en rik periode i utvikling av byen og flere familier bygget opp store forretninger på trelasthandel. Borgerskapet bodde i herskapsboliger i Moss sentrum og hadde lystgårder på Jeløy eller syd for sentrum.

Byens utvikling fortsatte etter at Kanalen ble åpnet i 1855. Tollboden stod ferdig i 1859 og jernbanen kom til Moss i 1879. Byen ble rammet av fire bybranner på 1800-tallet, i 1807, 1808, 1857 og 1881.

På slutten av 1800-tallet fortsatte veksten i næringslivet og mange bedrifter ble startet i denne tiden: Moss Glassverk, Helly-Hansen, A/S Alpha, Moss Dokk og Verft, M. Peterson og Søn, Moss Aktiemøller, Brynhildsen Betongfabrikk m.fl. De fleste av Møllebygningene ved fossen er bygget i 1890-årene.

Moss var på 1800-tallet den største spritprodusent i Norge. Hundre år senere var byen en av de største byene på hermetikk og emballasje. Byen og boligområdene vokste rundt fabrikkene. Flere av bedriftene bygget selv boliger til sine ansatte i nærheten av fab-

rikken. Senere var det Moss kommune som la til rette for boligbygging gjennom regulering av nye boligområder og salg av tomter.

Fra 1864 ble Vansjø regulert ved Krapfoss, men dammen ble flyttet i 1886 til Sponvika. Her lå reguleringsdammen frem til 1942 da den ble flyttet til sin nåværende plass ved Klova ved Mossefossen. I 1973 ble Vansjø-Hobølvassdraget vernet mot ytterligere kraftutbygging og reguleringer.

Industriveksten fortsatte på 1900-tallet, og det var behov for større arealer for næringsetablering og boliger. Det førte til flere arealutvidelser mot Jeløy og Rygge tidlig på 1900-tallet og kommunesammenslåing mellom Jeløy og Moss i 1943. Fra 1990-årene har de store industribedriftene blitt lagt ned eller flyttet utenlands og områdene er tatt i bruk til andre formål. Befolkningsveksten i kommunen har fortsatt selv om mange arbeidsplasser er forsvunnet.

Kongens gate - Bagernes Gjær og spritfabrikk.

“Et kulturminne er ikke en hvilken som helst gammel ting. Begrepet har aldri vært nøytralt, det vil alltid ligge valg og prioriteringer bak hva som får være slik minner”

- Anne Eriksen fra Historie, minne og myte.

Moss 1917

Kulturlandskap

Sporene fra fortiden finnes overalt i landskapet både i det åpne jordbrukslandskapet, i skog og mark eller i byen. Tidsdybden er en viktig dimensjon i landskapet og den bidrar til å skape mening og sammenheng.

Definisjonen av kulturlandskap er «alt landskap som er påvirket av menneskenes aktivitet gjennom tidene». Begrepet brukes særlig om jordbrukslandskapet. Naturlandskap brukes som betegnelse på landskapsformene og landskapets geologiske og biologiske innhold, ofte i områder der kulturinnslagene er lite synlige.

Landskapet endrer seg i takt med samfunnets endringer og med naturens egne endringsprosesser. Enger gror igjen, grenser

flyttes, stedsnavn endres, byer og tettsteder vokser, nye veier bygges og eldre hus rives for å gi plass for ny bebyggelse. Landskapet har alltid vært i forandring, men omfanget og tempoet i endringene er raskere idag. Arbeidet med å forvalte og utvikle natur- og kulturverdiene i landskapet er derfor stadig mer utfordrende.

I vedlegg 3 gis en oversikt over naturlandskap i Moss som har et vern gjennom lovverket.

*Kulturlandskapet ved Reier gård.
Foto: Lennart Pettersen.*

Fornminner i Moss

Den eldste boplassen i Moss er Hellenen på Gjerrebogen fra Yngre steinalder 4000 -1800 f.kr, mens gravrøysene på Røysåsen og Kjellandsviktangen samt helleristningen på Ramberg er fra Bronsealder-Jernalder 1800 f.kr. -500 e.kr. Til sammen er det 159 automatisk fredede fornminner i Moss som er registrert i Riksantikvarens base, Askeladden.

Fornminner er ifølge kulturminneloven automatisk fredet og forvaltes av Fylkeskonservator og Riksantikvar. Kulturminneplanen omhandler derfor ikke fornminner, men kommunen har et ansvar for at eksisterende fornminner ikke går tapt og skal registrere kulturminneforekomster i overordnet planverk. Registrerte fornminner i Mossemarka,

Mosseskogen og Midtre Jeløy bør legges inn i Askeladden som et tiltak i handlingsplanen.

Jeløy, Mosseskogen og Mossemarka

Søndre og nordre Jeløy og Mosseskogen er i kommuneplanen 2011-2022 vist som hensynsone landskap, mens Mossemarka er vist som hensynssone friluftsliv. Det er knyttet bestemmelser til hensynssonene som setter restriksjoner på utbygging i områdene.

Det er press for å utvide utbyggingsområdene i Moss og det vil være opp til fremtidige rullinger av kommuneplanen å vurdere bevaring eller utbygging. Dersom det skal gis et permanent vern av disse tre områdene, må det gis gjennom et annet lovverk enn plan-

og bygningsloven og vedtak må fattes av departementet. For å gi et varig vern gjennom naturmangfoldsloven eller viltloven, må det tas et statlig initiativ. Markagrensen i Oslo har en egen lov, men denne loven kan ikke benyttes i andre kommuner.

Kommunens virkemiddel er plan- og bygningssloven med mulighet til å opprette hensyns-soner i kommuneplan og reguleringsplan. Det er mulig å legge flere hensyns-soner på samme område for å angi vern av flere hensyn; landbruk, reindrift, friluftsliv, grønnsstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø. Dette er det beste virkemiddel kommunen har for bevaring av spesielle forhold.

Bronsealder røys på Røysåsen.
Foto: Frank Ivar Hansen.

Låven på Alby gård.
Foto: Yngvar Trandem.

Mosseskogen

I Kommuneplan 2011-2022 er Mosseskogen avsatt til LNF-område med hensynsone landskap med åpning for vurdering av evt fremtidig utbygging. Det er åpnet for at deler av området (rundt den gml fyllinga i Troll-dalen) bør kunne vurderes for utbygging i kombinasjon med avsetning av større områder for friluftsliv/ naturvern.

Fylkeskonservatoren i Østfold ga i januar

2009 en foreløpig vurdering av kulturminneverdiene i området, og anbefalte kommunen å gjennomføre grundigere registreringer på kommuneplannivå. Dette er av økonomiske hensyn ikke gjennomført ennå.

I Moss kommunes vedtatte kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap er Mosseskogen angitt som prioritert kulturlandskap med bevaring av aktuelle kulturminneverdier gjennom bruk av plan- og bygningslovens virkemidler med bevaring av bl a. Kongeveien, kullmiler, boplasser og gravrøyser. Det er i denne planen foreslått bevaring av en del nyere tids kulturminner som Bakholdet, Retterstedet, bombekrater fra 2. verdenskrig m.fl. Kongeveien er inkludert i den nasjonale verneplanen for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner fra 2002.

Vedrulling av kommuneplanen anbefales det at i tillegg til hensynsone landskap, vurderes det å legge hensynsone friluftsliv eller bevaring av naturmiljø. Det kan knyttes generelle bestemmelser/retningslinjer til hensynsone. Vern av Mosseskogen vil forsterkes ved å legge flere vernehensyn til området.

Midtre Jeløy

Området er i Kommuneplan 2011-2022, avsatt til LNF område med hensynsone landskap. Innenfor området er et felt med mange forminner på Ramberg, avsatt til hensynsone bevaring av kulturminner (H570-13).

Flere mindre områder på midtre Jeløy er vernet som naturreservat (Naturmangfoldloven):

- Bangtjernet, biotopvern
- Eggholmen, sjøfugl
- Refsnes, alm- og lindeskog,
- Rambergbukta, våtmarksområde
- Kongshavn, våtmark
- Fuglevik, ask-snelleskog

I tillegg til de botaniske, ornitologiske og zoologiske verneverdiene, inneholder området også kulturhistoriske, geologiske og friluftslivrelaterte verdier. På samme måte som for Mosseskogen, kan det i tillegg til hensynsone

landskap, legge hensynsone friluftsliv eller bevaring av naturmiljø på området. Det kan knyttes generelle bestemmelser/retningslinjer til hensynsonen. Dette vil styrke vernet av de mindre naturreservatene ved at områdene som grenser opp til verneområdene får et vern.

Kulturminneinteressene i Mosseskogen og Midtre Jeløy vurderes ikke som så omfattende at områdene som helhet avsettes til hensynsone bevaring av kulturmiljø. Det er derimot store naturmiljø- og friluftsinnteresser i området som kan være aktuelle formål for en hensynsone. Den endelige vurderingen legges til arbeidet med ny kommuneplan.

Mossemarka

I Kommuneplan 2011-2022 er Mossemarka avsatt til LNF-område med hensynsone friluftsliv. Mossemarka er i perioden 1954 -2053 sevituttbelagt, dvs Mossemarka skal ikke bygges utover det som trengs til skogsdrift. Sevitutten er underskrevet av Moss kom-

mune og grunneiere. Avtalen er tinglyst.

Det er stort press på Mossemarka og det har i mange år vært foreslått å bygge anlegg for ulike aktiviteter i og opp til området. Den store aktiviteten har i perioder medført konflikt mellom grunneiere og idretts/friluftsinnteressene. Moss kommune bør ta initiativ til en ny avtale med grunneiere i god tid før 2054 slik at friluftsinnteressene blir sikret i fremtiden.

Det finnes kulturminner/fornminner i Mossemarka som bør registreres og legges inn i Askeladden.

Maritime kulturminner

Norsk Maritimt Museum har gjort flere marine arkeologiske undersøkelser rundt Moss. Skipsfunn eldre enn 100 år er vernet etter kulturminneloven. Vedtaksfredete kulturminner er også registrert i Askeladden. I Moss er flere skipsvrak som er eldre enn 100 år registrert i Askeladden (Ved Gullholmen, Værla,

Mossesundet) De mest kjente vrakene, Nordvard og Svein I fra 2. verdenskrig, er ikke fredet. Disse foreslås vernet under kapittel om krigsminner.

Jordbrukslandskapet

Kommunene opplever intensivering og effektivisering av landbruket. En del gårdsbruk legger ned produksjonen og dyrkbart areal leies bort. Bebyggelsen tas i bruk som bolig eller ny næringsvirksomhet, og det er behov for ombygging og utvidelser. Ubrukt bygningsmasse rives eller forfaller og den tradisjonelle tunstrukturen endres.

I denne planen er lystgårdene på Jeløya prioritert i tillegg til noen gårdsbygninger som er bevart innenfor utbygde boligområder (Helegrød, Østre Øre, Gjerrebogen m.fl.). I forrige kulturminneplan ble Kambo gård og Vanem gård med kulturlandskap vedtatt å bevare.

Allé og portnerboliger Reier gård.
Foto: Yngvar Trandem.

De tradisjonelle gårdsbrukene på nordre Jeløy har lange historiske røtter og er viktige for å opprettholde kulturlandskapet. Ved endringer i bygningsmassen, er det spesielt viktig å opprettholde tunstrukturen og bevare tidstypisk eldre bebyggelse.

Øvre og Nedre Ramberg, Søndre og Nordre Aas, Østre og Vestre Nes er alle sentrale gårdsanlegg med historisk og bevaringsverdig bebyggelse.

Lystgårdene på Jeløy

Lystgårdene utgjør de kulturhistorisk viktigste eldre bygningsanleggene utenfor Moss sentrum. En rekke lystgårdsanlegg fra 17- og tidlig 1800-tall på Jeløy representerer en unik del av kulturarven, som av blant annet Riksantikvaren er trukket frem som nasjonalt viktig kulturhistorisk miljø (KULA) og som ligger innenfor landskapsvernområdet på Søndre Jeløy.

Lystgårder var bondegårder i byenes omland som ble tatt i bruk til sommeropphold for byenes velstående borgerskap. Lystgårdenes storhetstid var på 1700- og 1800-tallet, da mange gårder fikk herskapelig bebyggelse og store hageanlegg laget etter forbilder fra europeiske lystslott. Foruten å være sommerhus for eierfamilien, skulle lystgårdene forsyne husholdningen i byen med landbruksvarer. På søndre Jeløy finnes lystgårder på Alby, Augustenborg (Kase), Charlottenborg, Grønli, Kubberød, Reier og Rød innenfor landskapsvernområdet.

Området skal forvaltes etter vernebestemmelsene i forvaltningsplan for landskapsvernområdet hvor det ligger klare føringer for bl.a. endring av bygninger. Det er også i Riksantikvarens register trukket frem hva som er bevaringsverdig.

«Anleggets karakter og helhet skal bevares; bygninger, parker, hageanlegg, steingjerder og alleer. Ved fremtidig utbygging må strukturen i tunformen opprettholdes. Bygninger skal bevares etter vurdering av alder, repre-

sentativitet, autensitet og sjeldenhet i tillegg til opplevelsverdi. Enkelte bygninger har en mer fremtredende plass enn andre, spesielt er hovedbygningen viktig. Ved endring eller nybygg skal dokumentasjon av historiske spor sikres».

Det var flere lystgårder på østsiden av Jeløy, som ligger utenfor dagens landskapsvernområdet og Riksantikvarens register. Dette gjelder Torderød, Refsnes, Grimsrød, Orkerød, Rosnes, Bergersborg. Noen av disse lystgårdene er revet eller jordveiene har blitt utbygd til boligområder. I dag er det Torderød, Refsnes, Grimsrød og Bergersborg som har bevart de opprinnelige bygninger, Grimsrød gård er ombygget. Alle disse bygningene er fredet eller regulert for bevaring.

Kubberød Gård på Jeløy. Foto: Lennart Pettersen.

Grønliparken. Foto: Yngvar. Trandem.

Kulturlandskap - Vern gjennom hensynsone H570 bevaring av kulturmiljø med bestemmelser. Jfr. kart og bestemmelser i kap. 4.

EIENDOM	GNR/BRNR	OMRÅDE	VERNEKATEGORI
Alby gård	1/2828	Jeløy, KULA-område	1
Augustenborg/ Kase gård	1/2833	Jeløy, KULA-område	1
Charlottenborg gård	1/2837	Jeløy, KULA-område	1
Grønli gård	1/2829	Jeløy, KULA-område	1
Kubberød gård	1/2825	Jeløy, KULA-område	1
Reier gård	1/2821	Jeløy, KULA-område	1
Røed gård	1/2831	Jeløy, KULA-område	1
Øvre Ramberg Gård	1/2870	Jeløy	2
Nedre Ramberg Gård	1/2871	Jeløy	2

Nyere tids kulturminner

De fleste kulturminner i Moss er fra nyere tid (etter 1536). Planen er inndelt i kulturhistoriske temaer som har vært avgjørende for utviklingen av byen.

Moss kommune har 10 fredede bygninger og en rekke bygninger og anlegg som er regulert for bevaring gjennom reguleringsplaner. Se vedlegg 3. I tillegg er flere områder vernet gjennom hensynsone bevaring av kulturmiljø i Kommuneplanen og Sentrumsplanen. Denne planen følger opp og bygger videre på det vernet som er gjennomført i tidligere planer.

De fleste nyere tids kulturminner er i privat eie. Det er derfor avgjørende med et nært samarbeid mellom private eiere og offentlige

myndigheter når det er snakk om bevaring av nyere tids kulturminner. Planen er inndelt i en tematisk oversikt over utvalgte kulturhistoriske temaer som har vært avgjørende for utviklingen av Moss. Det er gjort en verdiprøving og klassifisering etter vernekategoriene som er omtalt i kapittel 4. Oversikten er ikke ment å være utfyllende, hverken på temanivå eller omfanget innenfor hvert tema, med et grunnlag for videre arbeid med kulturminner i kommunen.

Thorneløkken. Foto: Jan Egil Woll.

Tekniske og industrielle kulturminner

Fra 1500-tallet var det først og fremst sager, trelasthandel og møller som preget virksomheten og utviklet byen rundt Mosseelva. Det var også denne virksomheten som førte til at Ernst Ulrich Dose kjøpte store skogområder nord for fossen og etablerte Moss Jærnverk i 1704. I første halvdel av 1800-tallet var byen preget av brennevinsproduksjon i tillegg til trelast- og møllevirksomheten.

Mens de familiedrevne handelshusene hadde dominert livet i byen fra 1700, skjedde et skifte fram mot 1900. Byen ble en industriby, og firmaene ble aksjeselskap. A/S Moss Aktiemøller, A/S M. Peterson & Søn, Moss Aktiebryggeri, A/S Moss mekaniske verksted, A/S Moss værft & Dokk, og A/S Moss Glassverk, så dagens lys. Fortsatt holdt meste parten av bedriftene til rundt Mossefossen og Mossesundet. I 1950-60-årene rommet fabrikkene rundt sundet 4000-5000 industriarbeidsplasser.

Fra 1970-tallet begynte industribedriftene å flytte utenlands eller legge ned, og dette har pågått helt frem til Peterson & Søn AS gikk konkurs i 2012 og Vingcard AS flyttet i 2014.

Det var vanlig at de store bedriftene bygget boliger for ansatte nær fabrikkene og det gjorde både fysiske og sosiale bånd sterkt mellom arbeidstakerne og bedriften. Boligområdene rundt bedriftene har beholdt særpreget om det var arbeider-, funksjonær- eller direktørboliger.

Riksantikvaren definerer industrielle kulturminner slik:

«Tekniske og industrielle kulturminner er spor etter industriell kultur som er av historisk, teknologisk, sosial, arkitektonisk eller vitenskapelig verdi. Tekniske og industrielle kulturminner omfatter bygninger og produks-

jonslinjer med maskineri, transport og øvrig infrastruktur, så vel som steder benyttet til sosiale aktiviteter som boliger, religiøse byggverk, skoler, rekreasjon- og grøntanlegg.» Industrinédleggelse sentralt i Moss har medført at arealer har blitt frigitt til ny utvikling. Ved fortetting og transformasjon av områdene må det vurderes å bevare bygninger, anlegg og strukturer som sikrer spor av industrihistorien i byen. Kulturminneverdiene må innarbeides i kommunale planer slik at bevaringsperspektivet ligger som en premiss ved utvikling av områdene.

Flere industriområder er allerede utbygget eller det foreligger godkjente planer for ny virksomhet. Det er tatt bevaringshensyn for industrianlegg gjennom reguleringsplaner for Høienhald, Møllebyen, Verket, Glassverket, Moss næringspark og Kambo nord.

I forbindelse med områderegulering av Verket ble det vedtatt å bevare tre bygninger i tillegg til Kamyrkokeren. Tidligere er bebyggelsen i Verkgata regulert for bevaring og Konventionsgaarden fredet. Det vil være en viktig oppgave fremover å legge til rette for at Kamyrkokeren blir sikret og bevart.

Moss bryggeri

I 1838 startet det første virkelige bryggeriet i Moss, Gudes bryggeri i Gudegården. I 1918 kjøpte daværende bryggerieier Henrich Gerners gate 10, 8 og 9, av De norske Gjær og spritfabrikker. Her var det bryggeridrift under navnet Moss bryggeri til 2003. Bryggeribygningene inkludert pipe ligger langs Mosseelva og rammer inn gårdsrommet mot nord. Hovedbygningen, Gernergården, er fredet og ligger langs Henrich Gerners gate. Gernerparken på motsatt siden av Henrich Gerners gate er en del av anlegget.

Kamyrkokeren. Foto: Berit Kolden.

Kambo mølle. Foto: Ivar B. Johansen.

Moss Verft, også kalt «Værven»

Eksisterte fra 1870-1986. Moss Verft satte sitt preg på byen i svært mange år, og i 1975 var «Værven» den største bedriften i Moss med over 1100 ansatte. I over 100 år bygget verftet totalt 188 seil-, damp- og motorskip. I reguleringsplan for Moss Næringspark Jeløy er de gamle teglsteinsbygningene regulert for bevaring.

Det er ikke bevart boligområder tilknyttet Værven. Veistrukturen og bebyggelsen langs Krabben vokste frem som boligstrøk i tilknytning til Moss Verft. Direktørboligen, Krossern 3, er en kontrast til arbeiderboligene i Krabben og er i denne sammenheng bevaringsverdig. Området foreslås som hensynsone bevaring av kulturmiljø H570.

B. Brynildsen Cementvarefabrikk

Startet i 1913 av murmester Brynild Brynildsen for å lage betongblokker til husbygging på Skarmyra. Den første tiden ble de laget i Øisteins gate 2. I 1930 flyttet sementvareproduksjonen til ny fabrikk i Jeløygata 12 ved Mossesundet. Fabrikkbygningene er revet, men det eksisterer fremdeles bygninger av BB-betongblokker i byen. Storgata 14, Klostergata 6 og 21 er i planen bevart som eksempler på bygninger i BB-betongblokker.

Felleskjøpet avdeling Kambo

Felleskjøpet på Kambo har vært hjørnesteinen i Felleskjøpet helt siden den første tomte ble kjøpt i 1915, hvor det ble bygget kornmølle og silo. Det store anlegget fikk en strategisk plass i Mossesundet. Siloen med gavl mot Mossesundet fra 1917 bevares.

Klostergata 21. Foto: Lennart Pettersen.

Forslag til vern gjennom hensynsone H570 kulturmiljø med bestemmelse. Jfr kart og bestemmelser i kap. 4.

EIENDOM	GNR/BRNR	KATEGORI	OMRÅDE	VERNEKATEGORI
Henrich Gerners gate 10, Bryggerihallene	2/1177	Bryggeri	Møllebyen	1
Henrich Gerners gate 10, Østre fløy mot elven	2/1177	Margarinfabrikk mm.	Møllebyen	1
Møllebakken 50, Silobygning 1917	3/1778	Mølle	Kambo	2
Mosseskogen	3/1776	Isblokk-produksjon	Møllbekktjern	2

Samferdsel og infrastruktur

Den gamle brannstasjonen. Foto: Arild Austad.

Fra 1400- tallet vokste bebyggelsen i Moss frem på begge sider av fossen og elva og langs de to veiene som gikk ut fra Storebro. Den ene veien gikk mot Mossesundet, utover til Jeløy og Tronvik, hvor det var ferge vestover. Den første nedskrevne kilde om regulert fergeforbindelse finner vi i 1582.

Den andre veien gikk sørover til Halden/Fredrikshald langs det store raet, gjennom Mosskogen, Verket, Kongensgate og Klostergata. Dette var hovedveiforbindelsen mellom Christiania og København som ble etablert i 1636 av Kong Fredrik IV, senere riksvei 1.. Deler av den Fredrikshaldske Kongevei gjennom Mosskogen er bevart i nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner fra 2002. Det legges vekt på å bevare den historiske aksene gjennom byen; Verket, Kongens gate, Welhavens gate og Klostergata med bebyggelse.

Bygging av kanalen var en milepæl som ga mulighet for utvikling av havn og industri

knyttet til skip og skipsfart. Åpningen av kanalen skjedde den 6. november 1855 og dette ble starten på en av de viktigste utviklingsperioder for Moss. 5000-6000 båter passerte gjennom kanalen hvert år, og etter få år ble det bygget tollbod. I år 1900 var begge sider av kanalen opparbeidet som park og var et populært promenadestrek for byens befolkning. Fergeleiet ble flyttet fra Tronvik til Melløsbryggen i 1855, og senere flyttet det nord for Jeløybroen for enda senere å flytte til Værlebryggen. Ny kanalbro med brotårn ble bygget i 1957.

Jernbanen kom til byen i 1879 og medførte at byen vokste rundt stasjonsområdet. Nyquistbyen ble utbygget med boliger for jernbanearbeidere.

Gatenettet i byen ble utviklet ved at de historiske ferdsselsårene ble kombinert med etablering av nye byområder etter hvert som bygrensen ble utvidet. De gamle veiene viser strukturen i eldre landskaps- og boligom-

råder. Krabben på Jeløy har en gatestruktur som deler seg i to løp, med boliger for arbeidere fra Værven og Glassverket. Andre eldre veier og gatestrukturer bør registreres.

Etter hvert som byen utviklet seg, ble viktig infrastruktur utviklet. Det første vannverket ble etablert i Mossefossen i 1876 med pumpeverk til bassenget på Klommestensåsen og med det kom også brannvesenet i virksomhet. Moss fikk sine første elektrisitetsforsyninger i 1883 og to år senere ble Moss Lysanlegg stiftet, basert på en kraftstasjon i Mossefossen. Transformatorstasjonen på Chr. August plass ble bygget i 1906.

Utvikling av telekommunikasjon på 1900-tallet medførte etablering av anlegg og flere anlegg er vernet i Telenors bevaringsplan. Dette gjelder Kabelbu på Tronvik, telefonkiosk i Wulfsbergs gate LN-hall og Jeløy Radio som ble bygget i 1939.

Kulturminner knyttet til samferdsel og infrastruktur vernet gjennom hensynsone H570 kulturmiljø med bestemmelser. Jf. kart og bestemmelser i kap. 4.

EIENDOM	GNR/BRNR	KATEGORI	OMRÅDE	VERNEKATEGORI
Tronvik gård	1/2836	Skysstasjon/ fergeleie	Jeløy	1
Kongeveien gjennom Mosseskogen	3/1774	Veistruktur	Mosseskogen	2
Kongeveien gjennom Verket, Kongens gate, Welhavensgate og Klostergata	2/2540 2/2540 2/2540 504/18	Veistruktur	Sentrum	2
Krabben, gateløp fra Torderødparken østover til Værven som deler seg i to løp på vestsiden av Gimleveien	2/2540	Veistruktur	Jeløy	2
Gamle brokar på Rødsund bro	537/28	Samfersel/vei	Vansjø	2
Vogts gate 11	2/1848	Brannstasjon	Sentrum	2
Transformatorstasjon ved Nesparken	2/1603	Elforsyning	Sentrum	2
Kabelbu på Tronvik	1/2844	Telenors bevaringsplan	Jeløy	2
Jeløy Radio	1/2844	Telenors bevaringsplan	Jeløy	2
LN-hall på Jeløy	1/542	Telenors bevaringsplan	Jeløy	2
Wulfsbergsgate	2/2540	Telefonkiosk	Sentrum	2
Fossenområdet: Mosselva, Lilleelv, Storebro	2/554 2/914 2/909	Verneplan II, St. prop nr 77 (79-80)	Sentrum	1
Krapfosdammen	3/1598	Verneplan II, St. prop nr 77 (79-80)	Vansjø	1
Sponvikdammen	3/2584	Verneplan II, St. prop nr 77 (79-80)	Vansjø	1
Mossefossen, vannverk	2/923	Pumpehus/Vannverk	Sentrum	1
Vannbasseng, Klommesten	3/525	Vannbasseng	Klommesten	1
Bjerget 31	2/557	Brannkanon	Sentrum	2
Kong Christian Frederiks plass og Storebro	2/2540 2/914 2/915 2/919	Bro, plass, park	Sentrum	1

Museet og vannverket. Foto: Trine Gjørund.

Henrich Gerners gate. Foto: Renate Holtet

Offentlige institusjoner, kultur- og idrettsbygg

Skarmyra skole. Foto: Arild Austad.

Moss har gjennom flere hundre år vært en by i vekst og behovet for offentlige tjenester har utviklet seg i takt med befolkningsøkning og velstandsutvikling. Flere av den arkitektonisk mest betydningsfulle bebyggelsen i byen finnes i denne gruppen. Bygninger som det i tillegg knytter seg mange felles historier og minner til.

For 250 år siden kunne det store flertall av befolkningen verken lese eller skrive. Da konfirmasjonen ble innført i 1736 kom kravet om allmenn opplæring og loven om folkeskole kom tre år senere. Først etter skoleloven av 1827 ble den første skolen i Moss bygget i Tronvikveien 32 i 1856. Denne skolen besto av ett klasserom pluss leilighet for læreren. Skolebygningen ble tatt ned og flyttet til Krossern (Krabben) i 1895, da en ny skole ble satt opp på samme tomt på Hoppern. Den nye skolen var i drift til 1908, da Søndre Jeløy skole på Torderød ble tatt i bruk.

Den eldste bevarte skole er på Aas Søndre som ble bygget i 1885 på nordre Jeløy. Skolen ble nedlagt i 1930-årene. I Moss sentrum ble Moss folkeskole bygget i 1891, se-

nere kalt Skarmyra skole som ble erstattet av Bytårnet skole i 2005.

På Værlesanden har det bodd strandsittere før nå værende bebyggelse som kom på slutten av 1700-tallet og utover 1800-tallet. Innenfor området finner vi byens første sykehus, bygget i 1811 som i dag rommer Velfredssentralen. Stengata 3 var pleiehjem for eldre frem til 1960-tallet. På Jeløy ble Justus bygget i 1905 som internatbygning for guttene på Orkerød barnehjem.

Kulturinstitusjoner vokste frem på 1900-tallet hvor kinoer var de mest populære byggene, Tivoli kino ble bygget i 1911 og har blitt brukt som scene og restaurant etter kinodriften flyttet i 1956. På 1930-tallet ble Gimle kino og Parkteatret bygget. Moss folkebibliotek ble innviet i 1927 ved Kirketorget. I dette området ligger også Middelskolen fra 1882, Idretts hus fra 1943 og Trygdekassen fra 1937.

Fra slutten av 1800-tallet ble det etablert feriekoloni for Oslo-barn på Jeløya. Sjøhaug feriekoloni ble drevet som feriekoloni i perioden ca 1890-1970. Stedet eies og drives idag

av Sjøhaug Naturistsenter SA. Opprinnelig besto feriekolonien av følgende bygninger: Vangen, Sjøhaug, Solrabben og vaktmesterbolig.

På midten av 1900-tallet kjøpte fagforeningene til store industribedrifter eiendommer på nordre Jeløy hvor de etablerte feriehjem for ansatte. I 1931 kjøpte Møllearbeidernes fagforening et område med bygninger på Hesteløkka som de brukte til feriehjem.

Moss kirke er bygget i 1861 og oppført på samme tomt som kirken som brant under bybrannen i 1858. Kirkegården ble flyttet fra dagens Rådhuspark til Høyenhold i 1833 og bårhuset som fremdeles er bevart, ble oppført i 1856. Krematoriet ble oppført i 1937 i funksjonalistisk stil, tegnet av arkitekt Eivind Mostue. Hverken Moss kirke eller Jeløy kirke fra 1975 er bevart på grunn av alder eller ved å være listeført (bevart) av Riksantikvaren.

Første rådhus i Moss lå på dagens kirketorg ved siden av politihuset. Disse ble revet på 1970 tallet og nytt rådhus sto ferdig i bygget 1972.

Offentlige institusjoner, kultur- og idrettsbygg vernet gjennom hensynsone H570 kulturmiljø med bestemmelser. Jfr kart og bestemmelser i kap. 4.

EIENDOM	GNR/BRNR	UNDERKATEGORI	OMRÅDE	VERNEKATEGORI
Hoppert skole, Krabben 37	1/1518	Skole	Jeløy	2
Aas søndre, Nesveien 443	1/2996	Skole	Jeløy	2
Kambo skole	3/1807	Skole	Kambo	2
Gamle Hoppert skole, Tronvikveien 32	1/2582	Skole	Jeløy	2
Moss folkeskole / Skarmyra skole	2/1848	Skole	Sentrum	2
Kirkeparken vgs, Dronningens gate 22	2/1830	Skole	Sentrum	2
Idrettens hus	2/689	Skole/idrett	Sentrum	2
Greven i Vanemdalen	3/2034	Møte- og dansested	Vansjø	2
Parkteatret	2/694	Kino/kulturhus	Sentrum	2
Storgata 5A, Menighetshus	2/2010	Menighetshus	Sentrum	1
Moss kapell og krematorium	2/1227	Bårehus	Sentrum	2
Moss kapell og krematorium	2/1227	Krematoriet	Sentrum	2
Sjøhaug feriekoloni/ Sjøhaug Naturistsenter SA	1/2951	Feriekoloni	Jeløy	2
Hesteløkka feriehem	1/3217	Feriehem	Jeløy	2

Kirkeparken vgs. Foto: Renate Holtet.

By- og forretningsgårder i Moss sentrum

Moss sentrum har endret karakter gjennom tidene, preget av byens industrivekst og utvikling. Bybrannene på 1800-tallet satte også sitt preg på utvikling av byen.

Tradisjonelle forretningsgårder ble etablert i sentrumsgatene helt fra 1700-tallet og mange av bygningene hadde forretning på bakkeplan og bolig i annen etasje. Langs Storgata, Vogts gate og Klostergata ligger fremdeles en del av disse bygårdene. De første bygårdene var 1 ½-2 etasjer bygninger i tre eller mur. Utover 1800-tallet begynte man å oppføre bygårder på 3-4 etasjer i mur. Murtvang som ble innført i 1879, medførte at bygningene i Kongensgate ble oppført i mur etter bybrannen i 1881 og gateløpet ble utvidet til dagens bredde. Lov om murtvang kom i 1904.

På 1900-tallet hadde Moss stor industrivekst som ga ringvirkninger som økt tilflytting og boligbehov som igjen førte med seg økt handel- og forretningsvirksomhet. På 1930-tallet var Moss en av landets mest moderne og fremgangsrike byer, noe Mosseutstillingen på Skarmyra i 1937 er et eksempel på. Moss beholdt denne posisjonen frem til industri- nedleggelsene fra 1980-tallet.

Bygårdene er en viktig del av særpreg og identitet i Moss sentrum. I dag er det stort

Postkort fra Storgata.

press på utbygging og fortetting av sentrale områder, og det er derfor behov for en vurdering av hvilke bygninger som er bevaringsverdige. Byen er utviklet gjennom fire århundrer og det er et mål at bygninger og anlegg fra hele perioden bevarer.

I tillegg til forretningsgårder som representerer ulike tidsepoker, stiler og funksjoner, foreslås det at gatestrukturer bevarer. Når bygninger skal erstattes i disse områdene er det ønskelig at bygningsvolumene opprett-

Mange av bygårdene er bevart gjennom tidligere reguleringsplaner, se vedlegg 3. I Storgaten er det en fredet husrekke i nord. Bygårder som ikke har annet vern enn gjennom Sentrumsplan fra 2006 og behandling av sentrumsplanen i 2015, er vurdert på nytt.

Listen nedenfor omfatter by- og forretningsgårder i sentrum som foreslås bevart. Dette omfatter objekter i Sentrumsplanen 2015-2027.

“All kultur er dyrken – først og fremst av jord”

- fra Bondesangen av Jonas Dahl

By- og forretningsgårder i Moss sentrum vernet gjennom hensynsone H570 kulturmiljø med bestemmelser. Jfr kart og bestemmelser i kap. 4.

EIENDOM	GNR/BRNR	OMRÅDE	VERNEKATEGORI
Storgata 1, Bostedtgården	2/2004	Storgata	2
Storgata 3	2/2009	Storgata	1
Storgata 5A	2/2010	Storgata	1
Storgata 15, «Steinhaugen»	2/2021	Storgata	2
Storgata 17, «Samuelsgården»	2/2021	Storgata	2
Storgata 4	2/2007	Storgata	1
Storgata 7	2/2013	Storgata	1
Storgata 8A, 8B, 8C, 8D	2/2014	Storgata	1
Storgata 14 A og 14B	2/2020	Storgata	1
Storgata 16, «Brehmergården»	2/2022	Storgata	1
Skoggata 10, Svaegården	2/1829	Sentrum	1
Dronningens gate 21, Moss hotell	2/688	Sentrum	1
Kongensgate 19, Sterudgården	2/1417	Kongens gate	2
Kongens gate 17	2/1415	Kongens gate	2
Kongensgate 15, Oplandsbanken	2/1413	Vincens Buddes plass	2
Kongensgate 22, Elefantapoteket	2/1422	Øvre Torg	2
Basartaket/ Øvre Torg	2/1424	Øvre Torg	2
Kongens gate 24, Basarbygningen	2/2821	Øvre Torg	2
Kongens gate 26, Grennes	2/1426	Kongens gate	2
Kongens gate 28	2/1428	Kongens gate	2
Kongens gate 30	2/1430	Kongens gate	2
Kongens gate 32	2/1432	Kongens gate	2
Prins Augusts plass 1	2/1605	Basartaket	2
Møllergata 4	2/1186	Møllebyen	2
Welhavens gate 7	2/1435	Kongensgate/Welhavensgate/ Klostergata	2
Welhavens gate 9	2/1437	Kongensgate/Welhavensgate/ Klostergata	2
Welhavens gate 15	2/1355	Kongensgate/Welhavensgate/ Klostergata	2
Klostergata 8	2/1361	Klostergata	2
Klostergata 8a	2/1361	Klostergata	2
Klostergata 6	2/1359	Klostergata	2
Henrich Gerners gt 6, Gudegården	2/1173	Møllebyen	1
Henrich Gerners gt 11, Fehuset	2/1178	Møllebyen	1

Boligområder

Gatemiljø Klostergata. Foto: Lennart Pettersen.

Byen har vokst frem rundt industrien og fabrikkene, og befolkningsveksten er i stor grad bygget på innflytting. Flere boligområder ble utbygget samtidig i en helhetlig stil, andre boligområder ble utbygget av fabrikkeierne for å skaffe boliger til sine arbeidere. I forrige kulturminneplan ble det vedtatt å bevare flere av de særpregede boligområdene i Moss. Dette er fulgt opp ved at områdene er avsatt til hensynsone bevaring av kulturmiljø i Kommuneplanen 2011-2022 og Sentrumsplanen 2015-2026.

Bevaringsverdige boligområder hvor det ikke vil bli utarbeidet reguleringsplan, vil gjennom denne kommunedelplanen få bestemmelser for bevaring.

Boligområdene Verket, Værlegata, Værlesanden og Vestre Kanalgate/Logns plass er regulert for bevaring i reguleringsplaner med egne bestemmelser og omtales ikke i denne planen.

De boligområder som ble vernet i forrige kulturminneplan, representerer ulike tidsepoker og arkitektoniske stilretninger som sammen med tidligere bevaringer, gir et representativt bilde av boligområder i Moss frem til 1950-tallet. Skarmyra, Fjordveien, Thorneløka, Carsten Ankers gate, Orkerød hageby og Bellevuejordet er avsatt i Kommuneplanen 2011-2022 som hensynsone bevaring kulturmiljø med generelle retningslinjer. Det har vist seg at det er behov for mer detaljerte

retningslinjer for bevaring av disse boligområdene. Det er i tillegg gjort en vurdering av bevaringsverdige enkeltbygninger som listes opp under.

Forskning fra Oslo og Danmark har vist at boliger i områder som er avsatt til bevaring, har sterkere prisvekst enn tilsvarende boliger i andre områder. Dette er et positivt argument i forhold til huseiere som kan være kritiske til at det legges vernerestriksjoner på eiendommen deres.

Boligområder og boliger som foreslås bevart i denne planen omtales nedenfor.

Bjerget

Området består av søndre- og nordre Bjerget fra 1800-tallet. Nordre del er eldst med bygninger fra 1820-tallet, men mange av de eldste husene er revet. Søndre del består av sveitserhus fra århundreskiftet og fremstår som et enhetlig og godt bevart område.

Klommestenasen

Området ligger på en fjellknaus med små gater og smug. Bebyggelsen består av småhus som er oppført i ulik stil og form, med og uten uthus og bakgårder. Men i sin ulikhet, fremstår det allikevel som et enhetlig boligområde fra 1.halvdel av 1900-tallet.

Klostergata

Verket, Kongensgate og Klostergata var en sammenhengende trase gjennom Moss og en del av den opprinnelige hovedveiforbindelsen mellom Christiania og København. Byen har i stor grad vokst frem langs dette veiløpet. Verket og Klostergata har bevart en del av den opprinnelige bebyggelsen fra 1700- og 1800-tallet, mens bybrannen i 1881 utsløttet bebyggelsen i søndre del av Kongensgate. Denne ble i 1880-årene erstattet med bygårder i mur. Hele traseen inkludert Welhavens gate, representerer en viktig kulturhistorisk gate med bestående bebyggelse gjennom 200 år som er bevaringsverdig. I forbindelse med jernbaneutbyggingen vil mange bygninger fra samme periode bli revet i Nyquistbyen og det er viktig å bevare den historiske bebyggelsen andre steder i byen.

Bebyggelsen langs Klostergata bevares ved at det gjøres verdivurdering av det enkelte bygg.

Krabben

Krabben er en boliggate på Jeløy hvor arbeidere ved Moss Dokk og Verft og Glassverket bodde. Deler av området har bevart sin autensitet selv om flere av husene er mod-

ernisert og ombygget. Gateløpet starter ved Torderødparken i vest og møter Gimleveien i øst. Ett gateløp forsetter østover mot Moss Verft som Gimleveien, mens det andre løpet går lenger syd og fortsetter som Krabben på østsiden av Gimleveien. Dette gateløpet avsluttes i møtet med Harald Hårfagres gate.

De eldste husene langs Krabben fra 1800-tallet er oppført i 1 – 1 ½-etasje, men området har også bebyggelse fra 1900-tallet. Det eldste huset i området er Gimleveien 11, husmannsplass under Torderød fra 1700-tallet som ble ført opp på gul liste ved revidering av handlingsplanen i 2011. De øvrige bygningene i området er oppført fra slutten av

1800-tallet og fremover.

Boligområdene Bjerget, Klommestenasen (øst for Klostergata) og Krabben gis status som hensynsone bevaring av kulturmiljø.

Det overordnede grepet i bevaring av boligmiljøer, ligger i å etablere hensynsoner, men det er også viktig å bevare enkeltbygninger med spesielle arkitektoniske eller historiske kvaliteter. I forbindelse med utarbeidelse av kulturminneplanen er det gjennomført verdivurdering av enkeltbygninger som er bevaringsverdige. Bygningene ligger både innenfor og utenfor hensynssone bevaring av kulturmiljø.

Krabben. Foto: Berit Kolden.

Vern gjennom hensynsone H570 kulturmiljø med bestemmelser.
Jfr kart og bestemmelser i kap. 4.

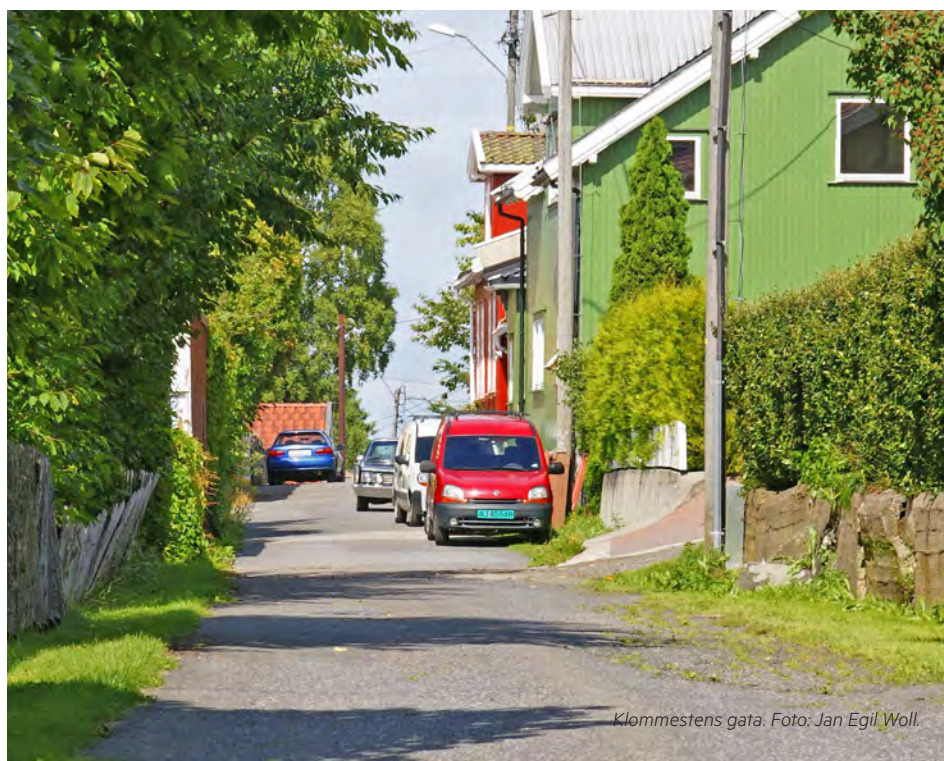
EIENDOM	GNR/BRNR	OMRÅDE	VERNEKATEGORI
Thorneløkkeveien 4	2/2107	Thorneløkka	2
Thorneløkkeveien 7	2/2110	Thorneløkka	2
Møllergata 4	2/1566	Møllebyen	1
Wulfbergs gate 9	2/2384	Søndre Bjerget	2
Wulfbergs gate 11	2/2386	Søndre Bjerget	2
Wulfbergs gate 13	2/2388	Søndre Bjerget	2
Fjordveien 50	2/862	Fjordveien	2
Fjordveien 72	2/884	Fjordveien	2
Fjordveien 56	2/867	Fjordveien	2
Fredrik Holst vei 26	2/950	Fjordveien	2
Klostergata 38	2/1393	Klostergata	2
Klostergata 36	2/1391	Klostergata	2
Klostergata 34	2/1389	Klostergata	2
Klostergata 32	2/1387	Klostergata	2
Klostergata 26a	2/1381	Klostergata	2
Klostergata 26b	2/1381	Klostergata	2
Klostergata 26	2/1381	Klostergata	2
Klostergata 24	2/1379	Klostergata	2
Klostergata 22	2/1377	Klostergata	2
Klostergata 20	2/1375	Klostergata	2
Klostergata 18	2/1373	Klostergata	2
Klostergata 16	2/1371	Klostergata	2
Klostergata 14	2/1368	Klostergata	2
Haveveien 2	2/1155	Sentrum	2
Helgerødgate 44, Oddheim	1/1276	Jeløy	2
Helgerødgate 49, Helgerød gård	1/1280	Jeløy	2
Gimleveien 11, Smedjordet	1/1106	Krabben	2
Tronvikveien 34	1/2585	Jeløy	2
Krossern 3	1/1544	Jeløy	2

Fjordveien. Foto: Jan Egil Woll.

Verket Foto: Jan Egil Woll.

Klommestens gata. Foto: Jan Egil Woll.

Klostergata. Foto: Berit Kolden.

Krigs- og forsvarsminner

Bjørnåsen batteri. Foto: Jan Egil Woll.

Krigsminner er fysiske eller immaterielle minner etter krig og okkupasjon. Mange fysiske spor etter andre verdenskrig er i ferd med å forsvinne.

Moss med sin sentrale beliggenhet, har vært arena for krigshandlinger både på 1700, 1800 og 1900-tallet. I 1716 under den store nordiske krig, var det to trefninger i Moss i forbindelse med at Karl VII forsøkte å innta Christiania. Det første angrepet i mars 1716 fant sted ved Moss Jernverk. Det andre angrepet i april samme år klarte den norske/

danske hær å omringe svenskene og etter tre timers kamp måtte overgi seg. Denne trefningen foregikk i Moss sentrum under ledelse av Vincens Budde.

I juli 1814 la Christian Frederik, nyvalgt konge på Eidsvoll, hærens hovedkvarter til hovedbygningen på Moss Jernverk for å være i nærheten av sine tropper som ventet på et angrep fra Sverige. Etter en kort krig mellom norske og svenske tropper flere steder i Østfold, ble det gjennomført forhandlinger om våpenhvile, og avtalen ble signert i Moss den

14. august 1814. Hovedbygningen er kalt Konventionsgaarden etter Mossekonvensjonen og ble fredet i 1923.

Under unionstiden ble det etablert tre skanser til å forsvare Moss mot angrep fra svenskene. Torbjørnrød skanse, Orkerød skanse og Verket batteri var en del av en indre forsvarslinje mot Sverige bak grensefestningene og Glommalinjen. Alle batteriene var bemannet i 1905, men ingen var i aktiv handling. Orkerød skanse og Torbjørnrød skanse er bevart. Verksbatteriet var en del av industri-

området til Peterson & søn og har forsvunnet i løpet av 1900-tallet. Det er idag kun en av opprinnelig seks stillinger som fremdeles er synlig. Denne ligger midt i området som er regulert som boligområde i Sponvika.

Moss var okkupert av tyskere mellom 1940-1945. Under okkupasjonen var byen preget av at mange tyskere var stasjonert her og det var stor aktivitet med tropper, materiell og forsyninger. Tyskerne rekvirerte en rekke bygninger og anlegg til sin virksomhet. Dette er bygninger som både før og etter krigen er eiet av privatpersoner og deres virksomheter, men som i fem år hadde en funksjon i tyskernes tjeneste. Det ble bygget en rekke tyskerbrakker rundt om i Moss og på Jeløy. Alle disse er revet i dag. I tillegg var det tyske luftvernsstillinger på Jeløy og Moss havn ble benyttet av tyskerne til å frakte forsyninger til Norge.

En liten bunker på Verket er ett av få synlige spor etter tysk virksomhet under andre verdenskrig i Moss. Eksempel på andre bygninger og anlegg som var annektert under krigen var skolene i byen, Torderød og Alby som ble brukt til forlegning av soldater og offiserer, Kambo karosserifabrikk som ble benyttet som verksted for tyske fly, Kong Karl/Folkets hus som trykkeri, Moss bibliotek som rasjoneringskontor og Moss havn som havn for tyske forsyningsskip. Anslagsvis skal mist 250 private hjem ha avgitt et eller flere rom, eller hele huset, til tysk forlegning av offiserer og mannskap.

Forsyningsskipet Nordvard ble senket av allierte styrker julen 1944 og vraket ligger i Mossesundet. Vraket av Svein I ligger utenfor Gullholmen, skipet var kommandert av tyskerne til å seile fra Horten til Oslo med skipsmateriell og gikk på en mine.

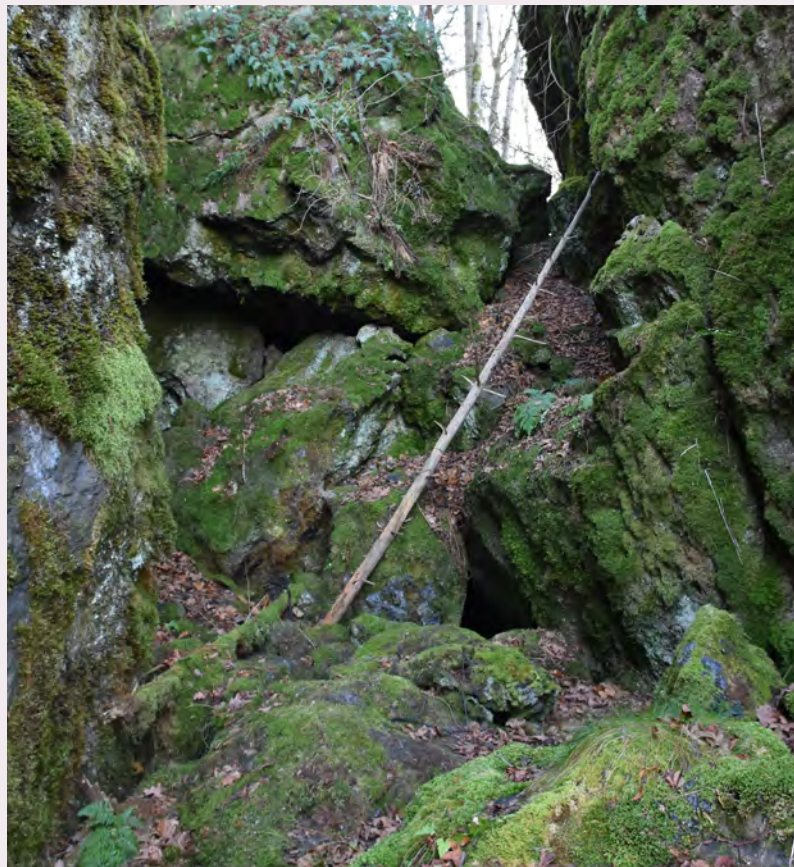
I Mosseskogen er det tre synlige bombekrater fra 2.verdenskrig, det er uklart om disse er etter sprenging av bombe-blindgjengere eller flyslupne bunnminer i forbindelse med de alliertes bombing av Nordvard.

Milorg og Hjemmefronten var aktive under 2.verdenskrig i Moss. Det ble utført sabotasjeaksjoner av hjemmestyrkene på jernbanebroen ved Kambobekken og i Værå, men det finnes ikke synlige spor etter sabotasjene. Våpen og annet utstyr til MILORG ble i 1944-45 sluppet ned i fallskjerm over Mosseavsnittet og lagret i en hule ved Gashus-skogen i Mossemarka. Det finnes også en hule ved Kjellandsvik som ble benyttet som våpenlager.

Helgerødgt 46 ble benyttet som alarmstasjon og kommandoplass for Moss røde Kors Hjelpekorps som del av sanitetselementet tilhørende det sivile Luftvern i Moss, Jeløysiden i 1944/45. Moss Mølle var alarmstasjon og kommandoplass for Moss røde Kors Hjelpekorps som del av sanitetselementet tilhørende det sivile Luftvern i Moss, bysiden i 1944/45.

Tysk bunker fra 2. verdenskrig.
Foto: Berit Kolden.

Våpenhule Nordre Jeløy.
Foto: Lennart Pettersen.

Vern gjennom hensynsone H570 bevaring av kulturmiljø med bestemmelser.
Jfr kart og bestemmelser i kap. 4.

EIENDOM	GNR/BRNR	ÅR/ FUNKSJON	OMRÅDE	VERNEKATEGORI
Verkshøyden batteri, Østre stilling	3/2584	1902-04, Indre forsvarslinje	Sentrum	2
Hesteberget	1/8444	1911: artilleristilling 1940-45: vakt/ nær-forsvar for Jeløy Radio	Jeløy	1
Svartås i Gashusskogen	3/1974	1944-45, våpenhule	Mossemarka	2
Skippling gård, Kjellandsvik	1/3300	1944-45, våpenhule	Jeløy	2
Verkshøyden	3/2584	1940-45, tysk bunker	Sentrum	2
Kirketorget	2/695	1940-45 underjordisk bunker, tysk	Sentrum	2
Bredebukt, sydøst	1/2833	1940-45 Maskingevær-stilling/ løpegraver	Jeløy	2
Ved Gullholmen		1944 Vraket av Svein I	Gullholmen	2
Mossesundet		1944 Vraket av Nordvard	Mossesundet	2
Mosseskogen	3/1776	1943-44 3 Bombekrater Ref 28149-40979 Ref 28022- 40890 Ref 27965-40890	Mosseskogen	2
Bakholdet	3/1774	Kampsted 1716	Mosseskogen	2
Vincens Buddes plass		Kampsted 1716	Sentrum	2

Andre kulturminner

Jødisk museum i Oslo

Det finnes kulturminner som knytter seg til hendelser, personer eller virksomheter som faller utenfor temaene i planen. Disse kulturminner er også viktige og omtales i dette kapitlet.

Det har vært et nasjonalt mål at kulturminner knyttet til etniske minoriteter skal registreres, dokumenteres og vurderes for bevaring.

Reisende også omtalt som tatere, har hatt tilknytning til Mossregionen. Mange husker plasser hvor de slo seg til for en kortere periode. I Moss har vi registrert ett sted: Liggesletta ved Mosseskogen.

Det har aldri vært et stort jødisk miljø i Moss, men Familien Ullmann bodde i byen og drev trikotasjeforretning i Skoggata 2. Tre av familiens medlemmer ble sendt i konsentrasjonslager under 2.verdenskrig. I 2015 ble det lagt

ned Snublesteiner over familien Ullmann utenfor deres butikklokale i Skoggata.

Kulturminner kan også knytte seg til personer, tradisjon og minnesmerker, steder det knytter seg spesielle historier eller fortellinger til. Fortellingene kan forklare stedsnavnet eller en spesiell hendelse, hyggelig eller triste. Retterstedet, stedet hvor Brede Nord ble henrettet etter å ha ranet postforsendelsen i 1815, ligger der Gamleveien går over i stien inn i Mosseskogen (Kongeveien).

Ragnvald Lund var utdannet dekorasjonsmaler, men hadde sitt daglige virke på Moss Værft som malermester. Han kjøpte lageshytta til Grimsrød gård og utviklet det til et flott anlegg med innvendige vegg/takmalerier og et hageanlegg med terrasser, springvann og skulpturer.

Byer blir utviklet over flere hundre år og områder som til å begynne med var gårds- og jordbruksarealer, blir litt etter litt utbygget. I Moss var det flere byutvidelser både på Jeløya og mot Rygge. Det ble etablert nye boligområder, og det opprinnelige gårdstunet ble opprettholdt som bolig. De gjenstående gårdstunene gir en historisk linje og dybde i utvikling av byen.

Gjerrebogen gård var opprinnelig en steinalderboplass og har tilhørt både Øre gård og Værne Kloster. Gårdstunet og stabburet fra midten av 1800-tallet er viktige historiske spor som bør bevares.

Hovedbygningen på Østre Øre gård og hovedbygningen på Klommesten gård er to historiske hovedbygninger hvor gårdstunene i tillegg til jordveiene, er nedbygget. Hovedbygningen på Øre, eies av Moss kommune og benyttes som fritidshus. I hovedbygningen på Klommesten, har forfallet kommet langt, men det originale interiøret fra midten av 1800-tallet eksisterer fremdeles. Det er behov for en grundig vurdering i samarbeid med Fylkeskonservator og eier å bevare bygningen med interiør.

Gjerrebogen Gård, stabbur.
Foto: Berit Kolden.

Østre Øre Gård, hovedbygningen.
Foto: Lennart Pettersen.

Vern gjennom hensynsone H570 bevaring av kulturmiljø med bestemmelser.
Jfr kart og bestemmelser i kap. 4.

EIENDOM	GNR/BRNR	KATEGORI	OMRÅDE	VERNEKATEGORI
Gamleveie/ Kongeveien	3/1774	Rettersted	Mossemarka	2
Skoggata 2, fortau	2/2540	Minnesmerke	Sentrum	2
Fjellet, Fjordgløtt	1/2271	Bolig med hageanlegg	Jeløy	2
Gjerrebogen gård, Krapfossveien 16	3/1138	Gårdstun og stabbur	Krapfoss	2
Øreveien 57 Øre fritidshus	2/2505	Hovedbygning, Østre Øre	Krapfoss	2
Klommesten, Fredrik Solies vei 44	2/1720	Hovedbygning	Klommesten	2

“Kulturarven er vegviseren på vegen mot en ukjent framtid og referansepunktet til fortiden. Uten slike rettesnorer blir samfunnet svekket og smuldrer opp”

- Wangari Maathai, vinner av Nobels fredspris 2004

Virkemidler i kulturminnevernet

Loveverket er det viktigste virkemiddel kommunen har i bevaring av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap. Andre virkemidler er skjøtsel og formidling i tillegg til økonomiske støtteordninger.

Kulturminnedagen 2012, Vincens Buddes plass.
Foto: Arild Austad.

Støtteordninger

Nedenfor følger en oversikt over økonomiske tilskuddsordninger innenfor kulturminneområdet:

Riksantikvaren

Det kan søkes statlige midler fra Riksantikvaren til bygninger og anlegg som er fredet etter kulturminneloven, samt til skjøtsel av fornminner, tekniske kulturminner, brannsikring m.v. Private eiere av fredede bygninger og anlegg, kan søke.

Fylkeskommunen

Det kan søkes om fylkeskommunale midler til bevaring av kulturhistorisk verdifulle bygninger og anlegg, som ikke er fredet.

Kulturminnefondet

Fondet er opprettet av Stortinget og skal bidra til samspill mellom offentlige og private midler for å sikre at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer bevares og aktiviseres som grunnlag for opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping. Det vektlegges i behandling av søknadene at kulturminnet er vernet gjennom kommunale kulturminneplaner.

Private legater, fond og stiftelser

Det finnes private legater, fond og stiftelser som dekker ulike formål og har forskjellige geografiske nedslagsfelt. Noen av disse retter seg mot tiltak innen kulturarv. Stiftelsen UNI som er en allmenntilgjengelig stiftelse som gir støtte til brann- og skadeforebyggende tiltak, men også til generelle tiltak innen bygningsvern. Fortidsminneforeningen har i 2016 mottatt en stor gave fra Sparebankstiftelsen som skal gå til bevaring av kulturminner i årene fremover.

EU-midler

Norge er tilknyttet flere av EUs program gjennom EØS-avtalen. Riksantikvaren jobber aktivt for å inkludere norske kulturminneaktører i europeiske samarbeids- og forskningsprosjekter.

Landbrukseiendommer

Spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) er en statlig støtteordning til planlegging og gjennomføring av enganstiltak knyttet til istandsetting og skjøtsel av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskapet.

Kulturlandskap

Direktoratet for Naturforvaltning disponerer tilskuddsmidler til tiltak som bevarer biologisk mangfold på særlig viktige arealer. Landbruksdepartementet/Fylkesmannen har øvrige støtteordninger for skjøtsel av kulturlandskap.

Landbruksforvaltningen i kommunen har ansvar for tilskudd til miljøtiltak i jordbruket og til miljø- og næringstiltak i skogbruket.

Kommunale ordninger

Fritak for eiendomsskatt til bygninger som er fredet eller regulert til spesialformål for bevaring. § 7 i eiendomsskatteloven sier at kommunen helt eller delvis kan frita eiendommer med historisk verdi for eiendomsskatt. Søknad om fritak sendes via teknisk forvaltning som saksforbereder til bystyret som har myndigheten. I Moss kommune har fredede og vernede bygg blitt innvilget fritak etter søknad fra grunneier.

Kommunene har mulighet til å opprette egne støtteordninger for tilskudd til verneverdige bygninger og anlegg.

Moss Kirke, Pilgrimsleden.
Foto: Berit Kolden.

Informasjon og formidling

I kulturminnearbeidet blir holdningsskapende arbeid, opplysning og informasjon til eiere og lokalsamfunn et viktig virkemiddel for bevaring. Det er en akseptert filosofi at "bruk er det beste vern".

Kulturminnedagen 2016. Foto: Per Vorum.

Kulturminnekart

I samarbeid med Moss historielag og Moss Ættehistorielag har Moss kommune registrert lokale kulturminner i Kulturminnekart.no. Dette gir en god oversikt over lokale kulturminner og arbeidet må videreføres. Dette nettstedet gir publikum en god oversikt over lokalhistoriske steder.

Merking av fornminner

I Moss er det registrert en rekke fornminner som er lagt inn i Riksantikvarens database/kart Askeladden. Det finnes fornminner og nyere tids kulturminner som ikke er registrert i Askeladden i Mosseskogen, Midtre Jeløy og Mossemarka. Disse kulturminnene må legges inn i Askeladden og kulturminnekartet. Videre er skilting og merking av fornminner/kulturminner et viktig formidlingstiltak.

Den kulturelle skolesekken

Moss kommune har som ett av målene i arbeidet med Den kulturelle skolesekken: "Skape en lokal kulturell identitet og tilhørighet gjennom gode kunnskaper om bl.a. kulturmiljøer og kulturhistorie." Dette gjennomføres konkret ved et papir-prosjekt for 4. trinn ved Moss by- og industrimuseum og et byplanlegging/arkitekturprosjekt for 6. klassetrinn.

Skolene kan også arbeide med kulturminner gjennom prosjekter hvor hver skole adopterer et lokalt kulturminne eller deltar i Norsk kulturarvs prosjekt «Rydd et kulturminne».

Lag og foreninger

Lag og foreninger besitter stor lokalhistorisk kompetanse og er en viktig ressurs i alt lokal kulturminnearbeid. Det er viktig med et samspill mellom de kommunale organer og frivillige organisasjonene og at det legges til rette for å utvikle samarbeidet videre. Moss kommune opplever dette samarbeidet som godt i dag.

i september. Moss kommune har påtatt seg ansvar for koordinering av disse markeringene, mens lag og foreninger står for innholdet. Dette er et samarbeid som er viktig å videreføre i årene fremover.

Gjennom Christian Frederik-dagene i august blir Mossekonvensjonen og andre lokalhistoriske begivenheter markert hvert år. I 2020 er det 300-års jubileum for Moss by. Jubileet gir mulighet for formidling av historien og lokalhistoriske tiltak. Det kan være utgivelse av by-historiske bøker, forskningsprosjekter, kunstneriske prosjekter mm. Bystyret har vedtatt at Toredrød gård skal istandsettes til byjubileet i 2020.

og veilede i forhold til alle typer kulturminner og kulturmiljøer. Samarbeid med Moss by- og industrimuseum bør utvikles videre i forhold til lokale planprosesser og i forbindelse med konkrete vernevedtak.

Moss bibliotek

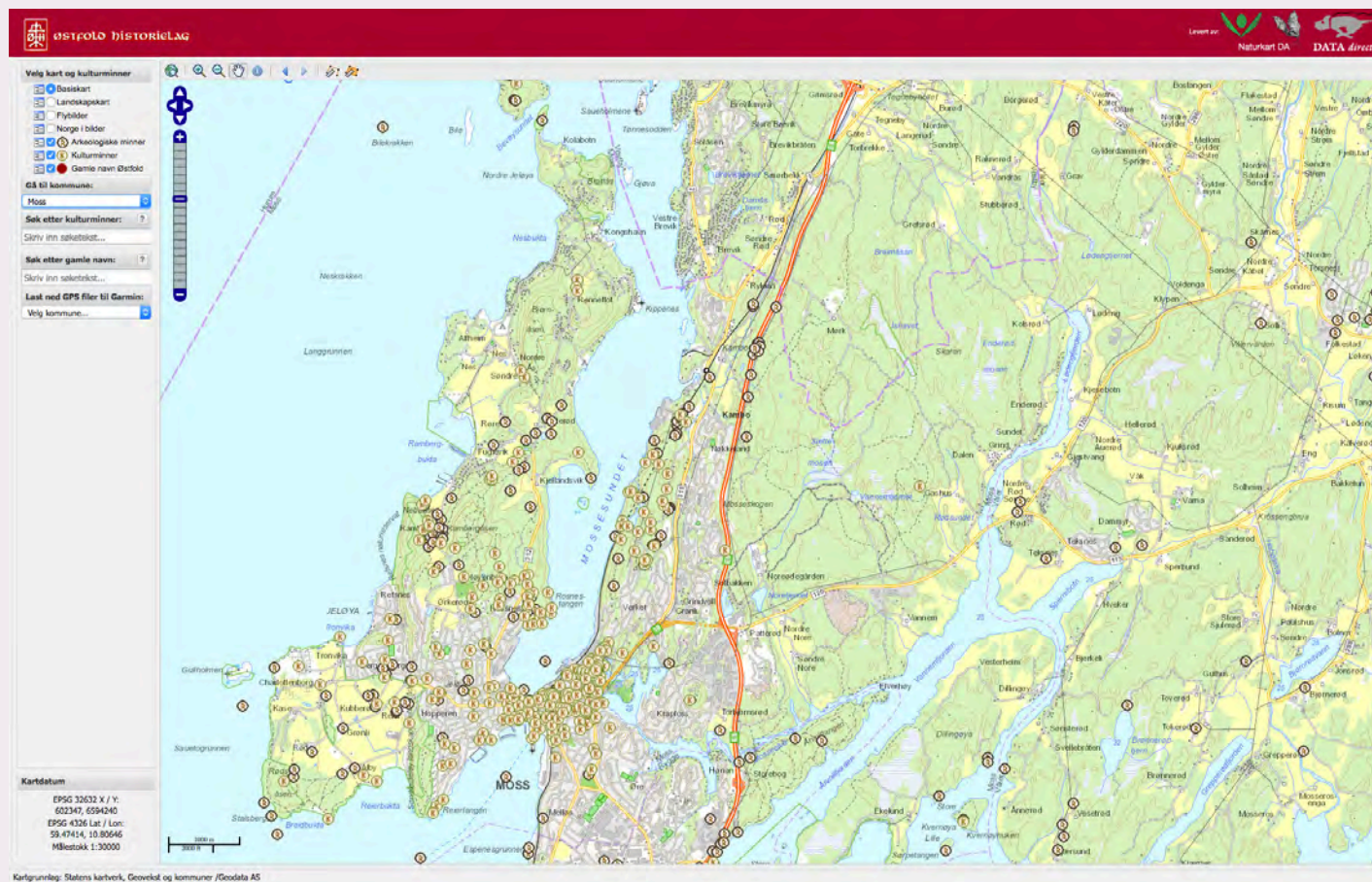
Moss bibliotek er viktig i formidlingsarbeidet gjennom en stor lokalhistorisk samling som består av bøker, filmer, tidsskrifter, arkiv, fotografier med mer. I tillegg finnes lokalaviser og kirkebøker på mikrofilm. Biblioteket gjennomfører åpne arrangementer hvor det er naturlig med et lokalhistorisk tema.

Kulturminnedagene og byjubileum

Kulturminnedagene gjennomføres årlig 2. uke

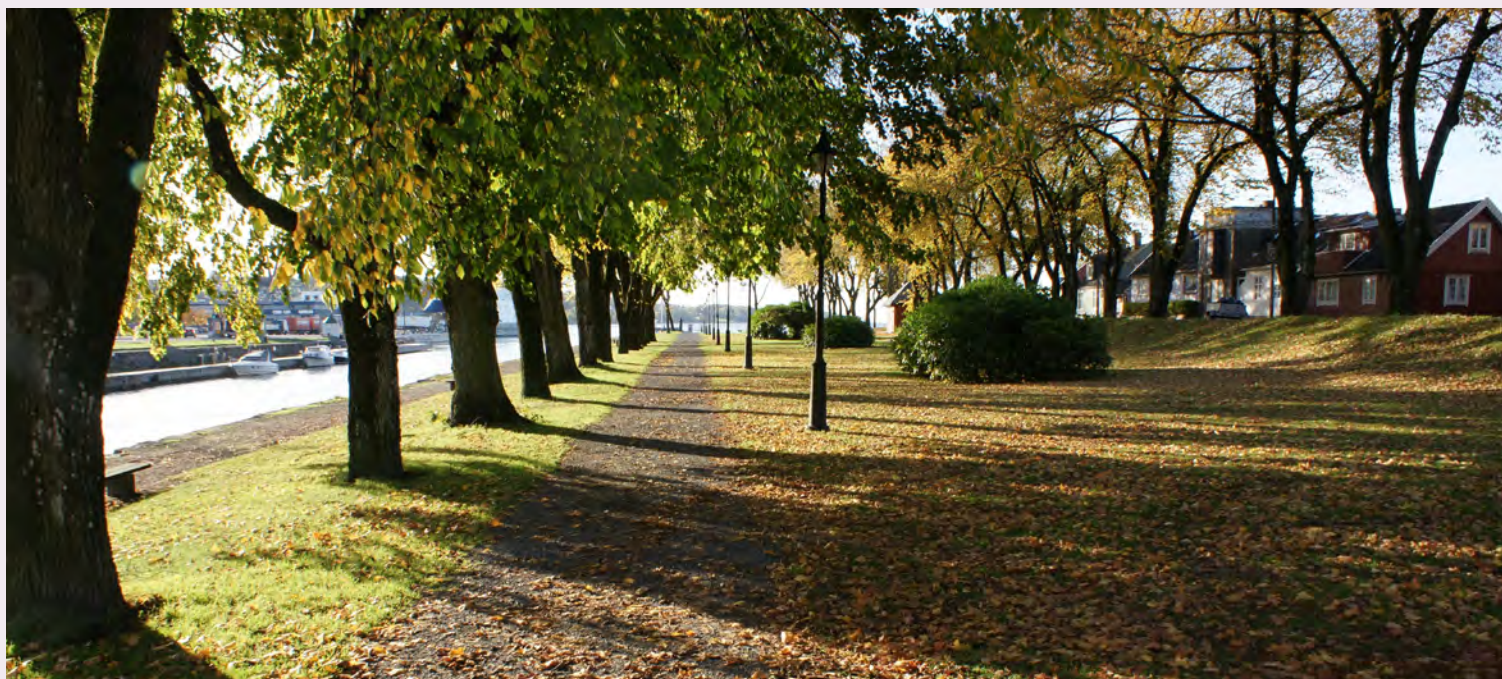
Østfoldmuseene

Museene er lokale kunnskapsbanker og møteplasser, og har lang tradisjon i å gi råd

Kulturminnekart.no

Strategier og handlingsplan 2017-2021

Kanalparken. Foto: Samir S.

Strategier for kulturminnevernet i Moss.

1. Kommunen kjenner til og holder oversikt over kulturminner i vernekategori F, R, 1 og 2
 - Kommunedelplan for kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap suppleres ved behov og rulleres hvert fjerde år.
 - Lov om planlegging og byggesaksbehandling som redskap for beskyttelse av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap, benyttes.
 - Formidle og spre kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer som er prioritert i denne planen.
2. Kommunen skal oppfordre til bevaring og vedlikehold av kulturminner og fungere som et informasjonsnav angående lovverk, økonomiske støtteordninger og faglig veiledning for bygningsvern, restaurering og skjøtsel av kulturminner.
 - Kommunen går foran som et godt eksempel med god forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer i egen eie.
 - Informasjonen formidles aktivt gjennom kommunenes nettsider og behandling av forespørsler fra eiere og brukere.
 - Fritak fra eiendomsskatt på verneverdig bebyggelse opprettholdes.
3. Kulturminner og kulturmiljøer skal gjøres tilgjengelige for lokalbefolkningen. Kommunen skal bidra aktivt til formidlingen av kulturminner som skal inngå i kommunens strategiske arbeid med markedsføring og reiselivssatsing.
 - Gjennomføre formidlingsprosjekter på utvalgte kulturminner.
 - Lage et kulturminnekart over tilrettelagte kulturminner i samarbeid med Rygge kommune.
 - Samarbeide med andre aktører om utvikling av kulturminner som turistdestinasjoner.

Handlingsplan for perioden 2017 - 2021.

TILTAK	FINANSIERING	ANSVAR
Gul liste, vernekategori 2 Årlig oppdatering i perioden.	Innenfor budsjett	Byantikvaren
Bevaringsverdige områder og anlegg i kulturminneplanen legges inn som hensynsone H570 ved rullering av kommuneplan.	Innenfor budsjett	Byantikvaren i samarbeid med kommuneplanlegger og arealplanlegger
Mosseskogen og Midtre Jeløy vureres som hensynsone naturmiljø og/eller friluftsliv i ny kommuneplan for Moss kommune.	Innenfor budsjett	Byantikvaren i samarbeid med kommuneplanlegger og arealplanlegger
Registrere bevaringsverdige bygninger og anlegg i Askeladden.	Innenfor budsjett	Byantikvaren
Registrering av fornminner i Askeladden (bl.a. Midtre Jeløy, Mosseskogen og Mossemarka)	Innenfor budsjett	Byantikvaren i samarbeid med fylkeskonservator
Registrere gamle ferdselsveier i Moss	Innenfor budsjett	Byantikvaren i samarbeid med Moss historielag
Publikasjon om kulturminner i Moss og Rygge med kulturminnekart (publikumsversjon av kulturminneplanene)	Vurderes av fellesnemnda for Moss og Rygge	Administrasjonen i Moss og Rygge kommune
Utarbeide kulturminne/ opplevelseskart for nye Moss kommune.	Vurderes av fellesnemnda for Moss og Rygge	Administrasjonen i Moss og Rygge kommune
Istandsette hovedbygning, sidebygning og hage på Torderød.	Handlingsplan og årsbudsjett 2017-2021	MKEiendom i samarbeid med byantikvaren
Informasjon om bygningsvern til huseiere i bevaringsverdige boligområder.	Innenfor budsjett	Byantikvaren i samarbeid med velforeninger og andre foreninger
Kulturminnedagene – arrangementer for å belyse kulturminner i Moss	Handlingsplan 2018 - 2021	Byantikvaren i samarbeid med lag og foreninger og Rygge kommune
Stimulere eiere av bevaringsverdige bygninger og anlegg til å søke eksterne midler.	Innenfor budsjett	Byantikvaren
Skilting og formidling av kulturminner ved turstier ol.	Søke eksterne midler/ årsbudsjett	Byantikvaren i samarbeid med miljøavdelingen
Samarbeidsprosjekt med skolene «Hver skole sitt kulturminne».	Innenfor budsjett/ årsbudsjett	Byantikvaren i samarbeid med skolene
Bevaring av Kamyrkokeren på Verket.	Midler fra eier, kommune, fylkeskommune, kulturminnefond og Riksantikvar	Eier i samarbeid med kommune, fylkeskonservator, Riksantikvar
Registrering og vurdering av kulturminner langs eksisterende jernbanetrase.	Søke eksterne midler/ årsbudsjett	Byantikvaren i samarbeid med kommuneplanlegger og arealplanlegger
Oppfølging av brannsikringsplan for verneverdig trehusbebyggelse i Moss.	Handlingsplan og årsbudsjett 2018 - 2021	Byantikvar i samarbeid med Moss interkom. brannvesen

TILTAK	FINANSIERING	ANSVAR
I arbeidet med ny kommuneplan for Moss innarbeides nasjonale mål knyttet til samordnet bolig-, areal- og transportutvikling som følges opp av konkrete strategier der bevaring og utvikling av bymiljøet sees i sammenheng.	Kommuneplan 2020-2031	Byantikvar i samarbeid med kommuneplanlegger og arealplanlegger.
Kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap som er vernet i kommunedelplanen 2017-2029 skal sammen med foreslåtte retningslinjer innarbeides som generelle bestemmelser i ny kommuneplan, kommunedelplaner, reguleringsplaner og andre arealplaner.	Kommuneplan 2020-2031 Kommunedelplaner og reguleringsplaner	Byantikvar i samarbeid med kommuneplanlegger og arealplanlegger.
Rabekkgaten 6, 2/1620 og Henrich Gerners gate 10B og Rosenvinges vei 20 A og B (2/2936) vurderes som en del av handlingsplanen.	Innenfor budsjett	Byantikvaren
Det skal i handlingsplanen 2017 - 2021 avklares om og hvordan et hageanlegg kan etableres som en del av kulturminnet Alby gård. Endringene innarbeides i det endelige plandokumentet.	Handlingsplanen 2019-2022	Byantikvaren

Alby allé. Foto: Yngvar Trandem.

Vedlegg 1

Sentrale begrep/uttrykk i kulturminnevernet

Antikvariske prinsipper	Kjennetegn på godt restaureringsarbeid etter antikvariske prinsipper der riktig materialvalg og et omhyggelig arbeid med detaljene, der eldre bygningers arkitektur og byggemåte respekteres.
Arkeologisk kulturminne	Fysiske spor og levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet, der utgravning og dokumentasjon utgjør hovedkildene til vår kunnskap om og opplevelse av fortidens samfunn.
Askeladden	Den offisielle databasen over alle fredete kulturminner og kulturmiljøer i Norge, i tillegg til listeførte kirker. Eies og driftes av Riksantikvaren. Databasen er tilgjengelig for offentlig forvaltning.
Autentisk	Ekthet eller opprinnelighet, beskriver graden av original materiale.
Automatisk kulturminne	Synlige og ikke synlige arkeologiske kulturminner eldre enn 1537, erklærte stående byggverk fra perioden 1537 – 1650, samiske kulturminner eldre enn 100 år og skipsfunn eldre enn 100 år.
Bevaringsverdig kulturminne / kulturmiljø	Oppfyller flere kriterier for vern og dermed bør bevares på en eller annen måte. Brukes synonymt med verneverdig.
Forskriftsfredete kulturminner eller kulturmiljøer	Betegnelsen brukes som kulturminner som er fredet ved forskrift, ikke ved enkeltvedtak. Dette gjelder bygninger og anlegg som omfattes av en statlig verneplan og som var i statlig eie på fredningstidspunktet, samt kulturmiljøer. Forskriftsfredning innebærer en noe forenklet prosedyre i forhold til fredning ved enkeltvedtak.
Faste kulturminner	Kulturminner som er fysisk forankret til grunnen eller under vann.
Fornminne	Kulturminner fra oldtiden og middelalder, før reformasjonen 1537.
Fredet kulturminne	Et kulturminne som myndighetene tillegger så stor verdi at det må bevares for ettertiden. En fredning er den strengeste form for vern. Fredningen innebærer inngrep/endringer må godkjennes av myndighetene. Lovene som benyttes ved fredning av kulturminner, er kulturminneloven og svalbardmiljøloven.
Konservere	Ta vare på så mye som mulig av objektets historiske verdi og kildeverdi.
Kml	Forkortelse for kulturminneloven.
Kulturarv	Forkortelse for kulturminneloven.
Kulturlandskap	Landskap som har fått sin form gjennom menneskelig påvirkning. Brukes oftest om dyrket jordbrukslandskap og beitemark.
Kulturmiljø	«Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng» (Kml §2). Kulturmiljø blir brukt både om kulturlandskap med gårdsanlegg og andre kulturminner, og ombygningssmiljøer, tettsteder og byområder.

Kulturminne	Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne
Kulturminneverdi	Verdier som tillegges et kulturminne. Forvaltningen, organisasjoner, eiere, brukere eller andre kan vurdere kulturminnets verdi på ulike måter. Verdivurderingen kan endres over tid. Kulturminneforvaltningen deler gjerne verdiene inn i tre grupper: kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier.
Kulturminnevern	Betegnelse på all aktivitet som har til hensikt å verne kulturminner. Kulturminnevern er en del av det overgripende miljøvernet.
Kulturminneforvaltning	Det offentlige kulturminnevernet.
Lokal verdi	Verdi som tillegges kulturminner eller kulturmiljøer knyttet til lokal virksomhet og historie. Et kulturminne av lokal verdi kan også bli tillagt regional og/eller nasjonal verdi.
Løse kulturminner:	Kulturminner som f.eks. gjenstander og redskaper. Kulturminner som er flyttbare.
Marinarkeologiske kulturminner	Kulturminner under vann i både sjø og ferskvann.
Naturlandskap	Betegnelsen brukes som landskap med liten grad av menneskeskapt påvirkning. Betegnelsen brukes også når en ønsker å rette fokus mot landskapets geologiske og biologiske innhold.
Nyere tids kulturminne	Fra tiden etter reformasjonen 1537 og fram til i dag. (Brukes ofte om vår tids kulturminner).
Regional kulturminneforvaltning/ kulturminnemyndighet	Fylkeskommunen er regional kulturminneforvaltning. Fylkeskommunen er delegert myndighet fra Riksantikvaren for deler av kulturminnelovens bestemmelser og da regional kulturminnemyndighet.
Rehabiliterer	Sette i stand, modernisere eller utbedre eldre bygninger.
Rekonstruere	Oppføre på nytt og gjenskape hele eller deler av et kulturminne i overensstemmelse med tidligere utforming
Restaurere	Tilbakeføre en bygning slik at den fremstår slik den trolig så ut tidligere eller opprinnelig. Bygningen kan bli endret vesentlig under arbeidet. Ved restaurering må man velge hvilket tidspunkt kulturminnet skal tilbakeføres til. Det kan være slik det var da det ble laget eller oppført, slik det var på et senere tidspunkt eller en kombinasjon av ulike stadier.
SEFRAK- registeret	Landsdekkende register for faste kulturminner yngre enn 1537 og eldre enn 1900. Inneholder ingen vurdering av verne verdi, - kun alder.
Skjøtsel	Regelmessig vedlikeholdstiltak, for eksempel vegetasjonspleie, for å ivareta et kulturminne og/eller et kulturmiljø. Vedlikehold av eventuelle skilt og stier inngår også i skjøtselbegrepet.
Vedtaksfredet byggverk	Anlegg og områder som er fredet etter (kml §§15, 19 eller 20).
Vern	Arbeid for å ta vare på kulturminner formelt eller praktisk. Brukes synonymt med bevaring.
Verneverdig	Brukes om kulturminner og kulturmiljø som bør bevares på en eller annen måte. Benevnelsen i seg selv gir ingen formell beskyttelse og sier ingenting om hvordan kulturminnet eller kulturmiljøet bør beskyttes.

Vedlegg 2

Verdivurdering av kulturminner:

Verdiene kan deles i tre hovedgrupper:

Kunnskapsverdier

Kulturminnene har en særlig betydning som kilde til kunnskap om og forståelse av fortiden. Dette kan gjelde ulike forhold som kulturminnenes opprinnelse, bruk og betydning, Menneskers liv, tro og samfunnsforhold generelt og interaksjonen mellom menneske og natur.

Opplevelsesverdier

Opplevelsesverdiene er knyttet til allmenhetens eller ulike gruppers opplevelser og kan slik sett sies å ha en mer personlig forankring enn kunnskapsverdiene. Mange av opplevelsesverdiene er knyttet til hvordan kulturminnene påvirker oss både som enkeltmennesker og som fellesskap.

Bruksverdier

Kulturminnene kan knyttes til videreføring av dagens bruk og danne grunnlag for ny verdiskaping og endret bruk, der verdiene både kan ivaretas og økes. Verdiene kan imidlertid også reduseres gjennom manglende eller feilaktig bruk.

En rekke egenskaper kan bidra til å kjennetegne kulturminnet. Noen relevante eksempler:

- Alder, tidsdybde og kontinuitet
- Autentisitet og opprinnelighet
- Mangfold og variasjon
- Sammenheng og helhet
- Sårbarhet og tålegrenser
- Samspill natur og kultur
- Kulturminnet bør sammenliknes med andre kulturminner. Er det vanlig, sjeldent eller representativt?
- Til slutt vektet verdiene etter et sett kriterier, for å avgjøre hvor store de er. Dette innebærer også en vekting i lokal, regional og nasjonal verneverdi. Her er et utvalg kriterier som brukes ved vekting av verdier:

Kulturminnet

- representerer faser med særlig betydning for historien
- er knyttet til virksomheter med særlig betydning for historien
- er knyttet til hendelser, begivenheter eller personer med særlig betydning for historien
- er av særlig betydning for en eller flere etniske grupper (samene som urfolk, nasjonale minoriteter eller andre etniske grupper)
- har særlig arkitektonisk og arkitekturhistorisk verdi
- har særlig betydning som kilde til historien der det finnes få eller ingen skriftlige kilder
- har særlig betydning som ressurs for lokal utvikling og verdiskaping.

Vedlegg 3

Fredede bygninger i Moss

- Konventionsgaarden, Verket 22, fredet i 1923
- Folkets hus eller Kong Carl, Henrich Gerners gate 7, forsamlingshus fra 1811, ble fredet i 1923
- Gernergården, Heinrich Gerners gate 10 A, bygård fra 1808, ble fredet 1923
- Chrystiegården, Storgata 20, ble fredet i 1923
- Konsulen, Storgata 22, bygård fra 1700-tallet, ble fredet i 1986
- Maxegården, Storgata 24, fra før 1786 ble fredet i 1986
- Hafnergården, Storgata 26, fra 1859, ble fredet i 1986
- Torderød, hovedbygning fra 1758, ble fredet i 1924
- Tollboden, Jeløygata 2, fra 1859, ble fredet i 2015
- Grønli gård, Grønliveien 67, lystgårdsanlegg, ble fredet i 2018

Bygninger og anlegg i Moss regulert til spesialområder for bevaring/hensynsone H570 kulturmiljø

Værlegata (nordre del), vedtatt 28.04.1983

Møllebyen (østre del), vedtatt 24.06.1986

Nyquistgården, Kjellerødgården og Kong Karls hospital, vedtatt 10.09.1990

Sentrum- samordnet reguleringsplan jernbane/veg/havn vedtatt 02.09.1999

Klostergata 5-25, vedtatt 1.11.2005

Verket 1-22, vedtatt 15.02.2010

Sentrum – Kirkeparken VGS 29.04.2003

Skarmyra, vedtatt 28.03.2013

Verket , vedtatt 14.12.2015

Sentrumspanen 2015-2027, vedtatt juni 2015.

Verket, Mosseelva og Møllebyen

Storgata/Tollboden/Kanalen

Vincent's Buddes plass/Øvre torg

Kirketorget/Rådhusparken

Middelskolen, Biblioteket og Trygdekassa Thorneløkka

Moss jernbanestasjon med jernbanetrasè

Jeløy:

Bergersborg, vedtatt 13.09.88, Refsnesalleen 2, Bergersborg

Glassverket, vedtatt 29.04.03,

Kanalområdet nord, vedtatt 18.06.12

Grimsrød, vedtatt 08.02.96

Kanalområdet, vedtatt 12.03.92

Orkerød skanse, vedtatt 26.03.98

Orkerød, Orkerødparken, vedtatt 20.06.06
Torderød, vedtatt, 28.02.06
Torpedostasjonen på Tronvik, vedtatt 13.06.96
Refsnes Gods – vedtatt 24.02.14

Kambo:
Kulpeåsen, vedtatt 27.03.2000
Områdeplan for Kambo, vedtatt 14.11.2016

Kulturlandskap som er fredet etter andre lovverk

Søndre Jeløy er fredet etter naturvernloven som landskapsvernområde (§ 5 og § 13).

Områder fredet etter naturvernloven som naturreservat.

- Bangtjernet, biotopvern den 16.04.2010
- Eggholmen, fredet med tanke på sjøfugl den 15.12.1978
- Ishavet, sjelden flatmyr, delvis i Vestby, fredet den 4.9.1981
- Refsnes, alm- og lindeskog, fredet 11.12.1981
- Rambergbukta, naturreservat 16.04.2010, bevare et viktig våtmarksområde
- Orebukta, naturreservat den 16.04.2010, edelløvsog m/ stort biologisk mangfold
- Tangen, naturreservat den 16.04.2010, Bevare en gammel furuskog og rike tørrberg
- Kongshavn, naturreservat, våtmark, den 16.04.2010
- Fuglevik, naturreservat den 16.04.2010, bevare en velutviklet ask-snelleskog,
- Grønlparken, naturreservat den 16.04.2010, bevare en velutviklet edelløvsog
- Reieråsen, naturreservat den 16.04.2010, bevare en skrent med variert edelløvsog
- Rødsåsen, naturreservat den 13.13.2002, bevare et viktig skogområde på permisk berggrunn
- Vestre Vansjø, naturreservat den 08.05.82, bevare et viktig våtmarksområde med vegetasjon
- Gullholmen, naturreservat den 19.06.2009, Hekkeområde for sjøfugl samt geologiske verdier

Friluftsområder med statlig medvirkning

- Kvernøyene
- Vestre Nes
- Rambergbråten
- Refsnes 1/2863
- Gullholmen øst
- Gullholmen fyrstasjon
- Turvei Søndre Jeløy
- Sjøbodentomta
- Refsnes, 1/2862, 1/2865, 1/2866, 1/2868

Vassdraget Hobølelva-Vansjø er vernet gjennom "plan for vern av Vassdrag" som ble vedtatt av Stortinget i 1973

Vedlegg 4 - Lovverket

Kulturminneloven

§ 1. Lovens formål.

Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning.

Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Når det etter annen lov treffes vedtak som påvirker kulturminneressursene, skal det legges vekt på denne lovs formål.

§ 4. Automatisk fredete kulturminner.

Kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537) er fredet.

Automatisk fredet er de til enhver tid erklærte stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet.

§ 9. Undersøkelsesplikt m.v.

Ved planlegging av offentlige og større private tiltak plikter den ansvarlige leder eller det ansvarlige forvaltningssorgan å undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk fredete kulturminner på en måte som nevnt i § 3 første ledd, jfr. § 8 første ledd.

§ 15. Fredning av bygninger, anlegg m.v. fra nyere tid.

Departementet kan frede byggverk og anlegg eller deler av dem av kulturhistorisk eller arkitektonisk verdi. Fredningsvedtaket omfatter fast inventar (skap, ovner m.v.). Når særlige grunner tilsier det, kan også større løst inventar medtas. I slike tilfeller må hver enkelt gjenstand særskilt spesifiseres.

§ 19. Fredning av område rundt et fredet kulturminne.

Departementet kan frede et område rundt et fredet kulturminne og skipsfunn som nevnt i § 14 så langt det er nødvendig for å bevare virkningen av kulturminnet i miljøet eller for å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til det.

§ 20. Fredning av kulturmiljø.

Et kulturmiljø kan fredes av Kongen for å bevare områdets kulturhistoriske verdi. Fredningen kan omfatte naturelementer når de bidrar til å skape områdets egenart.

§ 25. Meldeplikt for offentlige organer.

De statlige, fylkeskommunale og kommunale organer som kommer i berøring med tiltak som omfattes av loven her, har plikt til å sende melding til departementet eller til vedkommende myndighet etter denne loven.

Kommunen plikter å sende søknad om riving eller vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850 til vedkommende myndighet senest fire uker før søknaden avgjøres. Vedtak om riving eller vesentlig endring av slike byggverk og anlegg skal umiddelbart sendes vedkommende myndighet, dersom denne myndigheten har uttalt seg mot riving eller vesentlig endring.

Plan- og bygningsloven

Loven er kommunens viktigste redskap i forvaltningen av kulturarven og grunnlaget for å fatte vedtak vedrørende våre kulturminner og kulturmiljøer.

§ 1-1 «Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner.

Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

.....

Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter. Det skal legges vekt på langsiktige løsninger, og konsekvenser for miljø og samfunn skal beskrives».

§ 3-1.Oppgaver og hensyn i planlegging etter loven

Innenfor rammen av § 1-1 skal planer etter denne lov:

- a) sette mål for den fysiske, miljømessige, økonomiske, sosiale og kulturelle utviklingen i kommuner og regioner, avklare samfunnsmessige behov og oppgaver, og angi hvordan oppgavene kan løses
- b) sikre jordressursene, kvaliteter i landskapet og vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer

§ 11-5.Kommuneplanens arealdel

Kommunen skal ha en arealplan for hele kommunen (kommuneplanens arealdel) som viser sammenhengen mellom framtidig samfunnsutvikling og arealbruk. Det kan utarbeides arealplaner for deler av kommunens område.

Kommuneplanens arealdel skal angi hovedtrekkene i arealdisponeringen og rammer og betingelser for hvilke nye tiltak og ny arealbruk som kan settes i verk, samt hvilke viktige hensyn som må ivaretas ved disponeringen av arealene. Kommuneplanens arealdel skal omfatte plankart, bestemmelser og planbeskrivelse hvor det framgår hvordan nasjonale mål og retningslinjer, og overordnede planer for arealbruk, er ivaretatt.

Plankartet skal i nødvendig utstrekning vise hovedformål og hensynssoner for bruk og vern av arealer. Kommunen kan etter vurdering av eget behov detaljere kommuneplanens arealdel for hele eller deler av kommunens område med nærmere angitte underformål for arealbruk, hensynssoner og bestemmelser, jf. §§ 11-7 til 11-11.

§ 11-8.Hensynssoner

Kommuneplanens arealdel skal i nødvendig utstrekning vise hensyn og restriksjoner som har betydning for bruken av areal. Hensyn og forhold som inngår i andre ledd bokstav a til f, kan markeres i arealdelen som hensynssoner med tilhørende retningslinjer og bestemmelser. Det kan angis flere soner for samme areal.

Til hensynssone skal det i nødvendig utstrekning angis hvilke bestemmelser og retningslinjer som gjelder eller skal gjelde i medhold av loven eller andre lover for å ivareta det hensynet sonen viser.

Det kan fastsettes følgende hensynssoner:

- c. Sone med særlige hensyn til landbruk, reindrift, friluftsliv, grønnsstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø, med angivelse av interesse

§ 11-9.Generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel

Kommunen kan uavhengig av arealformål vedta bestemmelser til kommuneplanens arealdel om:

- 7. hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø,

§ 12-1.Reguleringsplan

Reguleringsplan er et arealplankart med tilhørende bestemmelser som angir bruk, vern og utforming av arealer og fysiske omgivelser.

§ 12-5.Arealformål i reguleringsplan

For hele planområdet skal det angis arealformål. Arealformål kan deles inn i underformål og kombineres innbyrdes og med hensynssoner.

I nødvendig utstrekning angis områder for:

landbruks-, natur- og friluftsmål samt reindrift, samlet eller hver for seg, herunder områder for jordbruk, skog-

bruk, reindrift, naturvern, jordvern, særlige landskapshensyn, vern av kulturmiljø eller kulturminne, friluftsområder, seterområder, og landbruks-, natur- og friluftsområder der kommuneplanens arealdel tillater spredt bolig-, fritids- bolig- og næringsvirksomhet,

§ 12-7. Bestemmelser i reguleringsplan

I reguleringsplan kan det i nødvendig utstrekning gis bestemmelser til arealformål og hensynssoner om følgende forhold:

1. grad av utnytting, utforming, herunder estetiske krav, og bruk av arealer, bygninger og anlegg i planområdet,
6. bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør, samt sikre naturtyper og annen verdifull natur,

§ 14-1. Virkeområde og formål

Reglene i dette kapittel gjelder for tiltak etter annen lovgivning som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn og for nærmere bestemte verneplaner etter naturmangfoldloven kapittel V eller eldre vernevedtak som nevnt i naturmangfoldloven § 77.

Formålet med bestemmelsene er å sikre at hensynet til miljø og samfunn blir tatt i betraktning under forberedelsen av tiltaket eller planen, og når det tas stilling til om, og eventuelt på hvilke vilkår, tiltaket eller planen kan gjennomføres.

§ 31-1. Ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk

Ved endring av eksisterende byggverk, oppussing og rehabilitering skal kommunen se til at historisk, arkitektonisk eller annen kulturell verdi som knytter seg til et byggverks ytre, så vidt mulig blir bevart. § 29-2 gjelder tilsvarende.

Byggesaksforskriften

Kapittel 19. Kommunenes adgang til å gi pålegg om utbedring av bevaringsverdige bygninger

§ 19-1. Formål

Bygninger med høy bevaringsverdi skal ikke gå tapt på grunn av unnlatt sikring eller istandsetting. De verdier slike bygninger representerer skal ivaretas innenfor en økonomisk forsvarlig ramme.

Naturmangfoldloven

§ 1.

Lovens formål er at naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på ved bærekraftig bruk og vern, også slik at den gir grunnlag for menneskenes virksomhet, kultur, helse og trivsel, nå og i fremtiden, også som grunnlag for samisk kultur.

§ 33.

Verneområder på land, i vassdrag og i sjø etter dette kapittel skal bidra til bevaring av:

- f) natur preget av menneskers bruk gjennom tidene (kulturlandskap) eller som også har kulturhistoriske verdier, og tilrettelegging for bruk som bidrar til å opprettholde naturverdiene

§ 36.

Som landskapsvernområde kan vernes natur- eller kulturlandskap av økologisk, kulturell eller opplevelsesmessig verdi, eller som er identitetsskapende. Til landskapet regnes også kulturminner som bidrar til landskapets egenart.

Utkast til forvaltningsplan skal legges frem samtidig med vernevedtaket. Der det også er aktuelt med skjøtselsplan, skal den inngå i forvaltningsplanen.

Miljøinformasjonsloven

§ 1.

Denne loven har til formål å sikre allmennheten tilgang til miljøinformasjon og derved gjøre det lettere for den enkelte å bidra til vern av miljøet, å verne seg selv mot helse- og miljøskade og å påvirke offentlige og private beslutningstakere i miljøspørsmål. Loven skal også fremme allmennhetens mulighet til å delta i offentlige beslutningsprosesser av betydning for miljøet.

Med miljøet forstås det ytre miljø inkludert kulturminner og kulturmiljø (ref lovens § 2)

Jordloven

Jordlovens betydning for kulturminnevernet er som hjemmelsgrunnlag for diverse forskrifter, delvis forskrifter som setter begrensninger for tiltak som kan ha negativ effekt for bevaring av kulturminner og delvis forskrifter som gir landbruket tilskuddsordninger etter jordbruksavtalen med økonomisk støtte for å ivareta vern av kulturminner, synliggjøring av kulturminner el. l.

Andre styringsdokument

Regjering og Storting utarbeider nasjonale mål for miljøvernarbeidet. Vern og forvaltning av kulturminner er en del av et helhetlig miljøarbeid som skal bygge på følgende hovedprinsipper:

bærekraft, sektoransvar, føre-var-prinsipp og kostnadseffektivitet.

De gjeldende nasjonale mål for kulturminnevernet er:

-Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser og som grunnlag for opplevelser og videreutvikling av fysiske omgivelser.

-Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurs og som grunnlag for opplevelse.

Stortingsmelding nr. 16 (2004–2005) «Leve med kulturminner».

De nasjonale miljømålene sier blant annet:

Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljø skal ikke overstige 0,5 prosent innen 2020.

Stortingsmelding nr. 35 (2012–2013) «Framtid med fotfeste».

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging:

- Planleggingen bygger på oppdatert og tilgjengelig kunnskap om arealbruk og natur-, kulturminne-, kulturmiljø- og landskapsverdier. Nødvendig kartlegging og vurdering av disse verdiene inngår i planleggingen.

- Kommunene registrerer og verdisetter kulturminner og kulturmiljøer som har lokal verdi og innarbeider disse i planer etter plan- og bygningsloven.

- Hensyn til tradisjonell bruk, kulturmiljø, estetikk, tilgjengelighet og universell utforming legges til grunn i planlegging av omgivelser og bebyggelse. Kulturminner og kulturmiljøer tas aktivt i bruk som ressurser i by- og tettstedsutviklingen.

-Planleggingen bidrar til å unngå nedbygging av viktige naturtyper, friluftsområder, kulturlandskap og dyrka mark, og inngrep i viktige kulturminner og kulturmiljø.

Stortingsmelding nr. 22 (2004–2005) Kultur og næring

Vedlegg 5

Registre over kulturminner

NBI-Registeret

NBI-registeret er en database som omfatter byer og tettsteder i Norge med historisk viktige kulturmiljøer. Områder i 75 norske byer er med i registeret, som skildrer norsk by-historie gjennom opp til 1200 år. NBI-registeret skal i første rekke være et verktøy for kulturminne- og planforvaltningen på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå, men kan også være nyttig for andre aktører. I Moss er det tre NBI-områder, Verket, Møllebyen og Storgata. Registeret finnes på nett: <http://www.riksantikvaren.no/>

Askeladden / Kulturminnekart.no

Kulturminnekart gir oversikt over kulturminner i Østfold.

I sitt planarbeid skal kommunene benytte Askeladden. Kulturminnekart viser informasjon om kulturminner registrert i Askeladden, og har i tillegg informasjon fra flere andre kilder.

Registeret finnes på nett: <http://kulturminnekart.no/ostfold/>

SKE - Statens kulturhistoriske eiendommer

Dette registeret forvaltet av Riksantikvaren som deltar i arbeidet med å utarbeide landsverneplaner innenfor ulike sektorer som helse, forsvar, justis og undervisning. Landsverneplaner skal danne grunnlag for eventuell forskriftsfredning i henhold til kulturminneloven. Et eksempel i Moss på anlegg som omfattes av en slik landsverneplan er Telenors kabelbu på Tronvik og LN bygg på Jeløy. Kongeveien gjennom Mosseskogen er også inkludert i den nasjonale verneplanen for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner fra 2002.

Registeret finnes på nett, med begrenset tilgang: http://ske.ra.no/ske_client/login.jsp

SEFRAK

SEFRAK er et landsdekkende register over eldre bygninger og andre faste kulturminner. Navnet er en forkortelse for Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminne i Norge. Ansvar for registeret ligger hos Riksantikvaren. Sefrak omfatter bygninger oppført før 1900 uavhengig av vernestatus, og inneholder opplysninger om alder, byggemåte, funksjon og eierforhold for i alt ca. 495 000 hus.

SEFRAK er først og fremst et generelt kulturhistorisk register som kanskje særlig har verdi som kildemateriale for lokal historie. Registrering i SEFRAK innebærer ingen vurdering av kulturminneverdi eller spesielle restriksjoner.

Informasjon om SEFRAK <http://www.miljostatus.no/kart/>

KULA

Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) er et oppdrag fra Klima- og miljødepartementet hvor målene er:

- Få oversikt over landskap av nasjonal kulturhistorisk interesse
- Bidra til økt kunnskap og bevissthet om landskap i kommuner og relevante sektorer
- Styrke kulturminneforvaltningen som aktør i forvaltning av landskap

Dette blir en del av kulturminnedatabasen Askeladden, der områdene vil inngå i kategorien kulturmiljø/landskap. I Moss er kulturlandskapet på søndre Jeløy i registeret.

<http://www.riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturhistoriske-landskap-av-nasjonal-interesse>

Østfoldmuseets samlinger

I Østfoldmuseets samling finnes en rekke bilder, fortellinger og dokumenter fra Moss. Spesielt Østfold fylkes billedarkiv finnes gamle fotografier.

<http://digitaltmuseum.no/info/owners>

Vedlegg 6

Kommunedelplan kulturminner, kulturmiljøer, kulturlandskap 2017-2029

Under etterarbeid med plandokumentet etter vedtak i Moss bystyre den 11.des 2017, har det blitt avdekket at fire bygninger som tidligere er regulert for bevaring, har falt ut av kulturminnekartet. Feilen har oppstått i forbindelse med rullering av Kommunedelplan for sentrum 2015-2026, hvor sentrumsplanen opphevet underliggende reguleringsplaner.

Denne endringen ble ikke fanget opp i arbeidet med kulturminneplanen og gjelder bygningene:

Storgata 12 (Færdengården), Storgata 13 (Tivoli), Storgata 28A og Dronningens gate 30 (Parkgården)

Alle bygningene har i mange år hatt juridisk vern gjennom reguleringsplaner og sentrumsplanen og de tas med i Kulturminnekaret for at hensyn til vern skal videreføres. Formell behandling for å rette opp saken vil bli gjennomført høsten 2018.

KULTURMINNER er i følge Lov om kulturminner (§2):

“Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.”

Moss kommune